

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINA GÖRE MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI - SÜRENİN AŞILMASI VE SONUÇLARI AN EVALUATION OF RIGHT TO HEARING WITHIN A REASONABLE TIME – EXCEEDING AND CONCLUSIONS

Sıla TATLİDİL*

Özet: Adil yargılanma hakkının en önemli alt unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkı, yapılan yargılamaların makul bir süre içerisinde bitirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve gerekse Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda verilen ihlal kararlarının, en çok adil yargılanma hakkı ile ilgili olduğu görülmektedir. Çalışmamızın kapsamında Anayasa Mahkemesi'nin makul süre ile ilgili olarak 2014'den 2017'ye kadar verdiği kararlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin değerlendirme ölçütleri de dikkate alınarak eleştirel bir gözle incelenmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise, makul sürenin aşılması sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar tazminat açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Makul Sürenin Ölçütleri, Makul Sürenin Aşılmasında Tazminat

Abstract: The right to a fair trial enables people to apply for a remedy for their infringed right. The right to hearing within a reasonable time is one of the most important requirement for the state of law. It is an indispensable element of being a democratic society. The violation judgments regarding the individual applications to the Constitutional Court is mostly about right to a fair trial. In this study, the right to hearing within a reasonable time, which is an element of right to a fair trial has been examined. Firstly, the right to a fair trial and the criteria used to determine a reasonable time were tried to be explained, and then the beginning and the end of the trial were dealt with in order to evaluate whether the trial was made within a reasonable time. In addition, the criticism of the decisions of the Constitutional Court between 2014-2017 has been made. Lastly, the violation judgments delivered by the Constitutional Court about the reasonable time has been evaluated in terms of compensation.

Keywords: Right to a Fair Trial, Right to Hearing Within a Reasonable Time, Constitutional Court, Compensation

* Arş. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, sila.tatlidil@neu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1921-8476, Makalenin Gönderim Tarihi: 17.10.2018, Kabul Tarihi: 17.10.2018

GİRİŞ

Hukuk sistemleri ülkeden ülkeye değişkenlik gösterir; ancak herkesin sahip olduğu bazı temel haklar vardır. Demokratik ve çağdaş toplum yapısı üzerine temellendirilmiş her devlet, kişiye sıkı sıkıya bağlı olan bu hakları korumak ve söz konusu hakların en iyi şekilde gözetilmesini sağlamakla mükelleftir. Temel haklar, genel anlamda her devletin anayasasında düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu düzenlemelerin yanı sıra, uluslararası platformda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) de bir takım temel haklar "*insan hakları*" adı altında güvence altına alınmıştır. Görüldüğü üzere temel haklar, devletlerin iç hukukunda ve uluslararası ortamda taraf olunan sözleşmelerle koruma altına alınan ve kişilere üstün nitelikli bir koruma sağlayan normlardır.

Adil yargılanma hakkı, birçok alt unsurdan oluşan bir temel haktır. İlgili hakkın kapsamına, makul sürede yargılanma hakkı, etkili başvuru hakkı, bağımsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkı ve mahkemenin verdiği kararı gerekçeli olarak öğrenme hakkı gibi haklar girmektedir. Bu unsurlardan olan makul sürede yargılanma hakkı, yargı yoluna başvuran herkesin mümkün olan en kısa sürede yargılanması anlamına gelmektedir. Ancak bazı durumlarda yargılama gereğinden fazla sürüncemede kalarak kişinin hakkının teminini geciktirmektedir. İşte bu gibi durumlarda olağan kanun yollarında, lehe sonuç alınamaması halinde anayasa şikâyeti yoluna başvurmak suretiyle uğranılan zararın tazmini talep edilmektedir. Belirtmekte yarar vardır ki, her somut olay kendi içinde değerlendirmeye tabi tutulur ve her gecikme hak ihlali olarak nitelendirilmez. Şüphesiz tüm temel hakları gözetmek devletin görev alanına girmekte ve devletin pozitif yükümlülüğünü oluşturmaktadır.

Uygulamada bu sistemin her zaman kusursuz bir şekilde işlediği ve hiçbir temel hakkın ihlal edilmediği söylenemez. Bu nedenledir ki, hakkının ihlal edildiğini iddia eden kişilere Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) bireysel başvuru (anayasa şikâyeti) hakkı tanınmıştır. Bireysel başvuru hakkının tanınması ile amaçlanan, kişilerin ihlal edilen temel hakkının temini doğrultusunda bir koruma mekanizması sağlanmasıdır. 2010 yılında Anayasa'ya eklenen ve kişilerin AYM'e bireysel başvuruda bulunma hakkını hükme bağlayan düzenlemeye göre, başvuruda bulunabilmek için bazı ön şartlar aranmaktadır. Bu şartlar, olağan kanun yollarının tüketilmiş olması, belirlenen süreye riayet

ederek başvuruda bulunulması, kişinin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerden AİHS kapsamında olanların kamu gücü tarafından ihlal edilmiş olmasıdır.

Çalışmamızda, adil yargılanma hakkının mahiyeti konusunda bilgi verilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda adil yargılanma hakkının unsurlarından makul sürede yargılanma hakkına ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda, makul sürenin saptanmasında kullanılan ölçütler ve yargılanmanın makul süre içerisinde yapılmasının tespitine ilişkin sürenin başlangıç ve bitişi ele alınmıştır. AYM kararları, ceza ve hukuk davalarıyla ilgili olarak ayrı başlıklar altında işlenmiştir. Ardından 6384 sayılı Kanun'a eklenen 'Geçici Madde 2' aşaması ele alınmıştır. Çalışmamızın son kısmında ise, AYM'in makul sürenin ihlaline ilişkin verdiği kimi kararlar tazminat açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

I. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

A. Genel Olarak

Toplumsal yaşam belirli bir düzen gerektirir. Bu amaçla devlet, toplumsal barışın sağlanması ve hukuki barışın korunması için kurallar koyar.¹ Buradan hareketle devlet, sadece genel ve soyut kurallar koyma yükümlülüğü altında değil, bunların uygulanmasını ve mevcut düzenin bozulmamasını, hukuk düzeninin ve hukuksal barışın sürekliliğini de sağlamakla yükümlüdür.² Bunun yanında temel hak ve özgürlükleri sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaştırmak da devletin amaçlarından biridir. Bu yükümlülüklerin başında; kamu gücü tarafından hakkın ihlal edilmesinin önlenmesi, temel hak ve özgürlük ihlallerini ortadan kaldırmak ya da bu ihlalleri yaptırıma bağlamak gelmektedir.³ Bunlara paralel olarak bireylerin devlete karşı adil yargılanma hakkı bulunmaktadır. Bu hak, Anayasa ile güvence altına alınmış ve insan haklarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁴

¹ Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 4. Baskı, Ankara 2016, s. 38.

² Pekcanitez/Atalay/Özkes, s. 38.

³ Öykü Didem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y.2011, S. 4, s. 122.

⁴ Pekcanitez/Atalay/Özkes, s. 38, 39.

Adil yargılanma hakkının gereğince etkili olabilmesi için, yargılamaya ilişkin usul ve ilkelerin çağdaş bir düzeyde önceden belirlenmesi gerekir. Objektif yargılama sonucunda adil bir karara varmanın güvence altına alınması, hukuk devleti ilkesinin de temel unsurunu oluşturur.⁵ Bu çerçevede, adil yargılanma hakkını, yargılama sürecinin önemli bir parçası olarak nitelendirebiliriz.

Adil yargılanma hakkının asgari standartları, esas olarak AİHS madde 6' da belirlenmiş olmakla birlikte, bahse konu hak, Anayasa'nın 36. maddesinde hak arama hürriyeti başlığı altında ele alınmıştır. Kavram itibarıyla hak arama hürriyeti, kişilerin hak arama yoluna başvurup başvurmamada hür olmasını ve kişilerin ihlal edilen bir hakkının telafisi için hukuken tanınan yollara başvurabilmesini ifade etmektedir.⁶

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte söz konusu maddeye "*adil yargılanma hakkı*" ibaresi eklenmiştir. Yapılan değişiklik, yargı koluna olan güvenin sağlamlaşması ve yargının temel taşlarının yerine oturması açısından önemli bir adımdır.⁷ Anayasa'nın ilgili maddesine göre kişi, yasal yollarla ilgili yargı mercileri önünde taraf olarak yargılamaya katılma ve adil yargılanma hakkına sahiptir. Mahkemeye başvurma hakkı, gerekçeli karar, kendi aleyhine delil sunmama, tarafsız ve bağımsız mahkeme, duruşmada hazır bulunma ve masumiyet karinesi gibi hak ve ilkeler, genel anlamıyla adil yargılanma hakkının mevcut görünümülerindendir. Buradan da anlaşılabacağı üzere kişilerin, hak arama hürriyeti güvenceye alınmıştır. Ayrıca Anayasa'nın 37. (Kanuni Hâkim Güvencesi), 38. (Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar), 40. (Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması), 125. (Yargı Yolu), 138. (Mahkemelerin Bağımsızlığı), 14. (Duruşmaların Açık ve Kararların Gerekçeli Olması) ve 142. maddeleri (Mahkemelerin Kuruluşu), farklı adlarla başlıklandırılmış olsa da adil yargılanma hakkı kapsamında düzenlemeler içermektedirler. Anayasa'nın 141. maddesi

⁵ Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 209.

⁶ İsmail Köküarı, "Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Y.2011, S.4, s.165.

⁷ Fazıl Sağlam, Anayasa Hukuku Ders Notları, 1. Baskı, Lefkoşa 2013, s. 359. Esasında önelik karar verimesii nat açısından değerlendirilmiştir. sürenin aşılması sonucunda Anayasa Mahkemesi'017 hakkı telafis

doğrultusunda mahkeme kararlarının gerekçeli olması zorunludur.⁸ Ayrıca AYM, adil yargılanma hakkı ışığında gerekçeli karar ve gerekçelerin tutarlılığı gibi kıstasları da değerlendirip adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğini belirleme yetkisine sahiptir.⁹

AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrasına göre *"Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir."* Bu fıkra lafzi yorum yolu kullanılarak değerlendirildiğinde aslında yapılacak olan yargılamanın makul bir süre içinde yapılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Yine aynı maddenin 3. fıkrası bir suçla itham edilen herkesin a, b, c, d ve e bentlerinde sıralanan asgari haklara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu düzenlemeler çerçevesinde yapılacak olan yargılamanın, kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde, makul bir sürede, aleni bir şekilde ve hakkaniyete uygun olarak yapılması gerekmektedir. Burada önemli olan, yapılacak olan yargılama sonucunda verilen kararın adil olmasından çok, adil bir karar verilebilmesi bakımından gerekli olan usul ve koşulların yerine getirilmesidir.

Sonuç olarak adil yargılanma hakkı, genel itibariyle mevcut haklarının ihlal edildiğini ileri süren kişilerin, ihlalin durdurulması ve olumsuz etkilerinin giderilmesi nedeniyle yetkili makamlara başvurma hakkını kapsamaktadır.¹⁰ Bunu farklı bir şekilde ifade edecek olursak, hak arama hürriyeti, hakları ihlal edilen kişilerin, yerel mahkemelelere başvurabilmesinin yanında ihlalin niteliği de göz önünde tutularak idari makamlara da başvurabilme hakkını kapsamaktadır.

Buradan hareketle aslında makul süre içerisinde yargılanmanın adil yargılanma hakkı ile iç içe olduğu da söylenebilir. Kısacası, makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının alt unsurudur.

⁸ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı*, 1. Baskı, Ankara 2016, s. 93.

⁹ Ergül, s. 124, M. Nedim Bekri, *"Gerekçeli Karar Hakkı"*, *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 2014, S. 3, s. 207, 209.

¹⁰ Tuğba Bayraktar/Nuran Koyunca, *"Adil Yargılanma Hakkı"* <http://www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/1271/41>, E.T. 07.12.17., s. 164.

B. Adil Yargılanma Hakkının Unsurlarından Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının unsuru olan makul sürede yargılanma hakkının AİHS'in 6. maddesinde yer aldığından söz etmiştik. İlgili madde gereğince herkes, makul bir süre içerisinde yargılanma hakkına sahiptir. Ceza ya da hukuk davası ayrımı gözetilmeksizin yargılanmanın makul sürede sonuçlandırılması adil yargılanma hakkının bir gereğidir.¹¹ Anayasa'nın 141. maddesinin 1. fıkrasında da bahsedildiği üzere davaların en az giderle ve mümkün olduğunca hızlı bir şekilde sonuca ulaştırılması yargının görevidir.

Makul bir sürede yargılanma unsurunun amacı, hak arayışına giren herkesi, yargılama işlemlerinin uzamasına karşı korumak ve kişinin uzun yargılama süreçlerinden etkilenmesini önlemektir.¹² Ayrıca en önemli nokta, yapılan yargılamanın adil olması için, her şeyden önce makul sürede bitirilmesi gerekliliğidir.¹³ Çünkü geç tecelli etmiş adalet, adaletsizlik olarak kabul edilmektedir. Bu nedenledir ki, adil bir yargılanma yapılabilmesi için yapılan yargılamanın makul bir süre içerisinde olması büyük önem arz etmektedir.¹⁴

Toplumsal yargı organlarına olan güveninin süreklilik arz etmesi, hakkın gerçek sahibine en hızlı şekilde tesliminin sağlanması ve uyuşmazlığın taraflarının en kısa sürede tatmin edilebilmesi bakımından da yargılamanın makul sürede bitirilmesi oldukça önemlidir.¹⁵ Hak arayan herkes için geçerli olan makul sürenin amacı, uyuşmazlığın tarafları için yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasını önlemek, uyuşmazlık konusu hakka en hızlı şekilde ulaşmalarını sağlamak ve davanın nasıl sonuçlanacağına dair endişelerini önlemektir.¹⁶ Çünkü yargılamanın uzun sürmesi yargıya olan güve-

¹¹ Halil Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2013, s. 507.

¹² Esra Uygun/Adnan Gerçek, "Anayasa Mahkemesinin Vergilendirme Alanındaki Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 2017, S. 29, s. 178.

¹³ M. Serhat Kaşıkara, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılama Hakkı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2009, S. 84, s. 243.

¹⁴ Özer Sıddık Onur, Yargılama Hukukunda Bir Adil Yargılanma Hakkı Unsuru Olarak Makul Sürede Yargılanma, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2014, s. 95.

¹⁵ Kaşıkara, s.243.

¹⁶ Kaşıkara, s.243.

ni azaltmakta ve ciddi şekilde sarsıntıya uğratmaktadır. Bu nedenle, yargıya olan güveni sağlamak ve bunu sürekli hale getirmek en önemli hedef olmalıdır. Makul süre içinde bitirilemeyen bir dava ile hakkını elde eden taraf, yaşanan gecikme nedeniyle ya hakkını tam elde edememekte ya da gecikmeden dolayı zarar görmektedir.¹⁷ Devlet, yargıya olan güveni sağlamalı ve bu güveni devam ettirecek her türlü önlemi almalıdır.¹⁸ Davaların makul süre içerisinde bitirilememesi halinde dava sonunda haklı çıkan taraf, bu haklılığa rağmen zarara uğrama ihtimaliyle karşı karşıya kalacaktır.¹⁹ Böylelikle davaların yargı mercileri önünde zaman içerisinde uzaması, sürüncemede kalması, birçok ülkede de şikâyetlere neden olmaktadır. Bu nedenle adil yargılanma taahhüdünde bulunan AİHS'e taraf birçok devletin bu duruma çare bulması kaçınılmaz bir hale gelmiştir.²⁰ Bu durum dikkate alınarak Türk hukukunda, gerek ceza hukuku kapsamındaki soruşturmalar ve kovuşturmalar gerek özel hukuk gerekse idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul süre içinde sonuçlandırılmaması iddiasıyla AİHM'e yapılmış olan başvuruları kapsayan kanun 2013 yılında yürürlüğe girmiştir.²¹

Mevcut her olayda kendine özgü durumlar söz konusu olduğu ve bu özgünlükten dolayı farklılıklar meydana geldiği için, yargılama süresinin makul olup olmadığı her davanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmektedir.²² Bu bağlamda makul sürenin ne olduğuna dair belirlenen mutlak bir süre yoktur.²³ Ancak makul sürenin değerlendirilebilmesi için ilke olarak yargılama sürecinin başlaması gerekmektedir.²⁴

¹⁷ Özer, s.96.

¹⁸ Mahmut Aksoy, Adil Yargılanma Hakkı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2013, s. 48.

¹⁹ Aksoy, s. 49.

²⁰ Kaşıkara, s. 243.

²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun m. 2/ 1: "Bu Kanun; a) Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, b) Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği, iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış başvuruları kapsar. ...", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130119-1.htm>, E.T. 10.04.2019.

²² İnceoğlu, s. 277.

²³ İnceoğlu, s. 277.

²⁴ Kaşıkara, s. 251, Uygun/Gerçek, s. 178.

Mahkeme makul süreyle ilgili değerlendirme yaparken, bazı kıstaslar dikkate almaktadır. Bunlar, davanın karmaşıklığı, başvuru-
cunun tutumu, yetkili mercilerin tutumu ve başvuru-
cunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği gibi kıstaslardır.²⁵ Dava-
nın süresinin makul olup olmadığı, bu kıstaslara göre değerlendiril-
mektedir. Bununla birlikte, istisnai bir durum olarak, işlemlerin belli
aşamasındaki tek bir makul olmayan gecikme durumu da ihlal tespiti-
ne yol açabilmektedir.²⁶ Ancak bu kıstaslar her davanın özelliğine göre
değişiklik gösterdiğinden, sürenin aşıp aşılmadığının tespiti için, her
biri mahkeme tarafından ayrı ayrı değerlendirilmekte ve sonuçta ya-
ratmış olduğu etki temel alınmaktadır.²⁷ Davanın karmaşıklığı kıstası
değerlendirilirken, mevcut olayın çözümündeki güçlük, delillerin top-
lanmasındaki engel, hastalık ya da tutukluluk hali gibi kişiye özel du-
rumlarla, davanın uluslararası boyutu gibi unsurlar dikkate alınmak-
tadır.²⁸ Başvurucunun tutumundan dolayı yaşanan gecikmelerden
devlet sorumlu tutulmamakta, gecikmelerin devlet kaynaklı olması
gerekmektedir.²⁹ Bu durumda devlet, kendi yönetsel ve yargısal or-
ganlarına yüklenecek gecikmelerden sorumludur ve bu konuyla ilgili
olarak gerekli dikkati göstermeli ve hızlı hareket etmelidir.³⁰ AİHM,
olayların karmaşık olduğu hallerde yargı süresinin haklı olarak uza-
yabileceğini kabul etmekte ve yargılamanın uzamasına başvuru-
cunun ya da yargısal makamların sebebiyet verip vermediği hususunu dik-
kate almaktadır.³¹

Bu çerçevede AİHM ve AYM kararlarından örnekler vererek adil
yargılanma hakkı ile bu hakkın unsurlarından olan makul sürede yar-
gılanma hakkını daha yakından incelemekte fayda vardır.³²

²⁵ Uygun/ Gerçek, s. 178.

²⁶ Durmuş Tezcan/ Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar/Rifat Murat Önok, İnsan Hakları El Kitabı, 6. Baskı, Ankara 2016, s. 309.

²⁷ Özer, s. 103.

²⁸ İncoğlu, s. 280.

²⁹ İncoğlu, s. 280, Hendek Hasan, Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu, 1. Baskı, Ankara 2016, s. 85.

³⁰ İncoğlu, s. 280.

³¹ Özdek Yasemin, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, 2. Baskı, Ankara 2004, s. 208.

³² Adil yargılanma hakkı ile bu hakkın unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkı kapsamında AİHM'in çok sayıda içtihadı bulunmasına karşın, yukarıda bahsedilen kıstaslar bakımından değerlendirilmiş olması tarafımızca dikkat çekici olduğundan dolayı çalışmamız kapsamında ele alınmıştır.

AIHM Çakmak ve Diğerleri/ Türkiye kararında³³ yargılama süreci, toplamda dört yıl sekiz ay sürmüştür. AIHM, davadaki işlemlerin süresinin uzun olup olmadığını, davanın karmaşıklığını ve kendi içtihatlarıyla belirlenen ölçütleri ele alarak değerlendirmektedir. Ayrıca AIHM, başvurunun ve ilgili makamların tutumlarıyla alakalı bir anlaşmazlık sonucunda başvurunun karşı karşıya kaldığı riskleri de nazara alarak bir değerlendirme yapması gerektiğini tekrarlamıştır.³⁴ Ancak ilgili kararda AIHM, ilk derece mahkemesinin karar aşamasında sadece bir duruşma yaptığını ve bilirkişi görüşüne başvurulduğunu dikkate almıştır. Bu yüzden, işlemlerin uzun olup olmadığının, sadece davanın karmaşıklığıyla açıklanabileceğine ikna olmamıştır. Başvurunun tutumları konusunda ise AIHM, işlemlerin uzatılmasına başvurunun sebebiyet verip vermediğini de dikkate almaktadır.³⁵ Bu doğrultuda mahkeme, davanın kendine özgü şartlarını ele alıp, tüm işlemlerin süresini göz önünde tutmuş ve AIHS'in 6. maddesinde yer alan makul süre içerisinde yargılanma zorunluluğuna uygun olarak hareket edildiği sonucuna varmıştır.³⁶

AIHM Oyal/ Türkiye kararı³⁷ ise, hem hukuk mahkemesi hem de idare mahkemesi tarafından karara bağlanmış bir olayla ilgilidir. İdari dava süreci bakımından yedi yıl ve toplamda dokuz buçuk yıl süren dava, kıstasların değerlendirme tarzı bakımından güzel bir örnek oluşturmaktadır. AIHM'e göre dava, karmaşık bir nitelik taşımamaktadır. Çünkü ilk başvurana virüs bulaşması konusunda yetkililerin ihmal ve sorumlulukları bulunduğu adli yargı ve Yargıtay kararlarıyla sabittir (paragraf 86). Öte yandan başvuruçuların avukatlık ücretlerine karşı itirazda bulunma haklarını kullanmaları, yargılamada önemli bir gecikmeye neden olmamıştır (paragraf 87). İlgili makamların tutumuna gelince, mahkeme bazı süreçlerin anormal bir şekilde uzun olduğunu kaydetmekle (paragraf 88) birlikte, mevcut davadaki temel sorunun,

³³ Bu çalışmada yararlanılan tüm AIHM kararları AIHM' in resmi veri tabanı olan HUDOC'tan alınmıştır. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})'tan alışı, E.T.23.03.18. AIHM'in Türkiye'ye karşı 25.01.2005 tarihli Çakmak ve Diğerleri kararı, Başvuru No. 53672/00.

³⁴ Tezcan/ Erdem/Sancakdar/ Önok, s. 311, AIHM, Sekin ve Diğerleri/Türkiye kararı.

³⁵ Tezcan/Erdem/Sancakdar/ Önok, s. 310.

³⁶ Tezcan/Erdem/ Sancakdar/ Önok, s. 310.

³⁷ AIHM'in Türkiye'ye karşı 23.03.2010 tarihli Oyal kararı, Başvuru No. 4864/05.

idari yargı sürecindeki gecikmeden çok, birinci başvuran ile ilgili sağlık sorununun vahameti ışığında mahkemelerin istisnai bir özenle hareket etmemiş olmasında düğümlendiği görüşündedir.

AIHM Büker/ Türkiye kararında da³⁸, başvuruya konu olan dava, yedi yıl dokuz ay sürmüştür. AIHM, bu sürenin istisnai şekilde uzun olduğunu belirtmiş ve makul sürede yargılamanın ihlal edildiği yönünde karar vermiştir. Bu karar, benzer diğer idari davaların AIHS'in 6. maddesi bakımından AIHM denetimine tabi olduğunun bir göstergesi olmakla birlikte, Türk idari yargılama sisteminin etkinliği sorununun da gündeme getirilmesi açısından oldukça önemli bir karardır.³⁹

AIHM, meydana gelen gecikmelerden dolayı devleti, yetkili makamların ihmali ya da kusuru nedeniyle sorumlu tutmaktadır. Ancak, yargılama mercilerinin kendilerine düşen görevi yapmış olmaları halinde, halen makul sürenin aşılması durumu söz konusu olursa yine aynı şekilde devletin sorumluluğu doğabilmektedir.⁴⁰ Bu nedenledir ki, yargılama sisteminden kaynaklanan gecikmeler ortaya çıktığı zaman sistemi basitleştirmek devletin bir görevidir.⁴¹

AIHM'e, Türkiye ile ilgili açılan davaların bir kısmı, adil yargılanma hakkı ve bu hakkın unsurları arasından olan makul sürede yargılanma hakkı ile ilgilidir. Böylelikle açılan davaların birçoğunda da adil yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde karar verildiği göze çarpmaktadır.

AIHM, Ümmühan Kaplan/ Türkiye davasında⁴²; hâlihazırda kendi önünde görülmekte olan bir dava olan ve AYM'e bireysel başvuru hakkının tanınmış olduğu 2012 yılından önce uzun bir yargılama süresine ilişkin şikâyetine yönelik başvurularla ilgili, Türkiye'de yeterli ve uygun bir tazmin sunan etkili iç hukuk yolunun ihdas edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Gerek bahse konu kararın bir sonucu olarak gerekse Türkiye'nin AIHM önünde ve uluslararası platformdaki olumsuz görünümünün düzeltilmesi bakımından yapılan çalış-

³⁸ AIHM'in Türkiye'ye karşı 24.10.2000 tarihli Büker kararı, Başvuru No. 29921/96. Özdek, s. 210.

⁴⁰ İnceoğlu, s. 282.

⁴¹ İnceoğlu, s. 282.

⁴² <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/kararlar/ummuhan.pdf>, <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-120398>, E.T. 10.04.2019.

malar doğrultusunda 2013 yılında (yukarıda da belirtilen) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Yapılmış Olan Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.⁴³ Bu Kanun'un 2. maddesinin 2. fıkrası, bu alanda Türkiye aleyhine verilen kararların yoğunluğunu doğrular niteliktedir.⁴⁴

AYM kararlarından Bekir Yazıcı başvurusu⁴⁵ incelendiğinde, makul sürenin kapsamı ve sürenin başlangıcı bakımından, AİHM içtihatlarına paralel bir takım tespitlerde bulunulduğu görülmüştür.⁴⁶ Bunlar şöyle özetlenebilir: "Davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvurucunun davanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasındaki menfaatlerin niteliği gibi kıstasların, herhangi bir davadaki sürenin makul olup olmadığına ilişkin tespitlerin göz önünde tutulması gerektiği..."⁴⁷

II. Makul Sürenin Saptanmasında Kullanılan Ölçütler

A. Genel Olarak

Dava konusu her olay için geçerli olan ve tüm ihtimalleri kapsamı içine alan makul sürenin ne olduğuna ilişkin mutlak bir belirleme yapmanın mümkün olmadığını vurgulamıştık. Makul sürenin saptanmasında kullanılan ölçütler; - çalışmamızın sonraki başlıklarında ele alınacak olan dava konusunun niteliği, başvurucunun tutumu, yetkili makamların tutumu - her somut olay bakımından farklılıklar göstermektedir. Bunların dava süresini etkilemesi nedeniyle bu konuyla il-

⁴³ <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/hakkida.html>, E.T. 10.04.2019.

⁴⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Suretiyle Çözümüne Dair Kanun m. 2/ 2: "... Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşik içtihatları doğrultusunda ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarının yoğunluğu dikkate alınmak suretiyle, diğer ihlal alanları bakımından da Cumhurbaşkanı kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir. ...", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130119-1.htm>, E.T. 10.04.2019.

⁴⁵ Bu çalışmada yararlanılan tüm AYM kararları AYM'in resmi veri tabanı olan www.anayasa.gov.tr'den alınmıştır. B. No. 2013/3044, 17.12.2015 tarihli karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3044?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=3044>, E.T. 29.03.2018.

⁴⁶ Tezcan/ Erdem/ Sancakdar/ Önok, s. 310.

⁴⁷ Hendek, s. 80, Tezcan/ Erdem/ Sancakdar/ Önok, s. 310.

gili olarak kesin bir süre belirlemek mümkün değildir.⁴⁸ Bu nedenledir ki, makul sürenin aşıp aşılmadığı, bu konuyla ilgili olarak kesin bir süre vermeden, her olayın kendine özgü durum ve koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Diğer bir deyişle, her dava için daha önceden tespit edilmiş makul olarak kabul edilecek bir süre yerine, her dava için ayrı ayrı değerlendirmeler yapılmaktadır.⁴⁹ Bu doğrultuda aşağıda açıklanan kıstaslar dikkate alınarak davanın makul süre içerisinde bitirilip bitirilmediği incelenmektedir. Yetkili makamlar, sürenin makul olup olmadığı kıstasını araştırırken;

- yargılamanın süresine,
- şikayetçinin bu sürenin uzamasında kusuru olup olmadığına,
- idari otoritenin tutumuna,
- yargılama makamlarının tutumuna ve
- dava konusunun niteliğine bakmaktadır.

Davanın sonucu makul sürenin değerlendirilmesi açısından herhangi bir önem arz etmemekte ve etkili olmamaktadır.⁵⁰ Makul bir süre içerisinde yargılamanın gerçekleşebilmesi açısından üç temel ölçüt doğrultusunda hareket edilmelidir. Bunlar, dava konusunun niteliği, başvuruçunun tutumu ve yetkili makamların davranışlarının makul sürede yargılama hakkını etkileyip etkilemediği ile ilgili ölçütlerdir.⁵¹

B. Dava Konusunun Niteliği

Yukarıda bahsettiğimiz ölçütler arasında ilk olarak ele alacağımız dava konusunun niteliği ölçütü; davanın esasını etkileyen konuların karmaşıklığı, hukuki olayların çözümündeki zorluk, delillerin toplanması aşamasında meydana gelen engeller ve tarafların şahsına ilişkin hastalık ya da tutukluluk hali gibi nedenler, maddi olayların karmaşıklığı ve çözümündeki zorluklar, davadaki tarafların sayısı, davadaki uluslararası unsurlar, bilirkişi, keşif gibi araştırılmaya ihtiyaç duyulan

⁴⁸ Kenan Özdemir "Adil Yargılanma Hakkı Ve Makul Süre", <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/01.sayi/7kenan.pdf>, E.T. 11.01.18., s. 7, Özer, s. 103, İnceoğlu, s. 280, Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 232.

⁴⁹ Hendek, s. 80.

⁵⁰ Özdemir, s. 7.

⁵¹ Aksoy, s. 50.

nedenler gibi birçok faktörler içermektedir. Davada, belirtilen bu faktörler karmaşık nitelikteyse, devletin makul sürenin aşılmasına ilişkin sorumluluğu da o oranda ortadan kalkmaktadır.

AİHM, dava konusunun niteliğini değerlendirirken, davanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasının ilgililer bakımından önemini, olayın karmaşıklık derecesini, tanık yahut sanığın sayısını, delillerin toplanma aşamasında karşılaştığı zorlukları göz önünde bulundurmaktadır.⁵² Bu nedenledir ki, yapılan yargılamaya konu olan hukuki olayın karmaşık olması ve bu bahse konu karmaşıklık nedeniyle soruşturma dosyasının çok yönlü olması makul sürenin tayini bakımından önem taşıyan nedenler arasında yer almaktadır.

C. Başvurucunun Tutumu

Diğer bir ölçüt ise, başvurucunun tutumuyla alakalıdır. Bu açıdan başvurucunun gerek hukuk davalarında davacı ya da davalı gerekse ceza davalarında sanık olarak, yargılamadaki tutum ve davranışlarının davanın uzamasına sebep olup olmadığına bakılmaktadır.⁵³ Buna göre ilgili makam, başvurucunun davadaki tutum ve davranışlarını özel olarak değerlendirmekte ve ona göre makul sürenin aşıldığına ilişkin şikâyeti kabul etmekte ya da reddetmektedir.⁵⁴ Gerek ceza davaları gerekse hukuk davalarında tarafların kendilerine tanınan kanun yollarını kullanmaları ve bunun sonucunda dava süresinin uzamasında, tarafları sorumlu tutmak mümkün değildir.⁵⁵ Dolayısıyla tarafların bu hakları kanunlar çerçevesinde kullanması sonucunda yargılamanın uzaması makul sürenin ihlal edildiği anlamına gelmemektedir.⁵⁶ Mahkeme, mücbir sebep nedeniyle yaşanan gecikme haricinde, başvurucunun davayı uzatmak için kötü niyetli olduğunu tespit ettiği takdirde sorumlu tutmaktadır.⁵⁷

⁵² Kaşıkara, s. 247, Özdemir, s. 8.

⁵³ Ramadan Sanıvar, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 6. maddesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Ve Sanığa Tanınan Temel Haklar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Gazimağusa 2012, s. 46.

⁵⁴ Özdemir, s. 9.

⁵⁵ Aksoy, s. 51, Hendek, s. 85, 86.

⁵⁶ Kaşıkara, s. 249, Aksoy, s.52, Özdemir, s. 9.

⁵⁷ Hendek, s. 86.

D. Yetkili Makamların Tutumu

Yargılama süresi aşamasında sürenin makul olup olmadığına ilişkin kullanılan son ölçüt, yetkili makamların tutumudur. Burada devlet, kendi idari ve yargısal organlarına atfedebileceği gecikmeler nedeniyle sorumlu tutulmaktadır.⁵⁸ Diğer bir deyişle, yapılan yargılamada, yetkili makamların hatalı davranışları sebebiyle davanın uzamış olması, makul sürede yargılanma hakkı ile bağdaşmamaktadır.⁵⁹ Yetkili makamlar, bu konuyla ilgili olarak gerekli özeni göstermeli ve en hızlı şekilde hareket etme yükümlülüğü altında bulunmalıdırlar.⁶⁰ Dilekçenin kayda alınmaması ya da dosyanın zamanında gündeme alınmaması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Ancak yetkili makam ifadesinden sadece hâkimlerin doğrudan sebebiyet verdikleri hataları anlamamak gerekir.⁶¹ Çünkü mahkeme kalemlerinde bazı evrakların bulunmaması ya da resmi mercilere sorulan sorulara zamanında cevap verilememesi hallerinde de süre uzayabilmekte ve dava süresi makul süreyi aşan bir duruma gelebilmektedir.

Sonuç olarak mahkeme, yetkili makamların tutumunu ve başvurunun tutumunu ayrı ayrı değerlendirmekte ve hangi tutumun yargılamadaki gecikmeye sebebiyet verdiğini saptamaktadır.⁶²

III. Yargılamanın Makul Süre İçerisinde Yapılmasının Tespitine İlişkin Sürenin Başlangıcı ve Bitimi

Yargılamanın makul bir sürede tamamlanması, en kısa zamanda yargılamanın bitirilmesini değil, her bir dava için gerekli olan zaman içerisinde davanın sonlandırılmasını ifade etmektedir.⁶³ Bu durumda yargılamanın makul bir süre içerisinde yapılıp yapılmadığının tespit edilebilmesi için, ilk önce sürenin başlangıcının tespit edilmesi gerekmektedir.⁶⁴

⁵⁸ Özer, s. 104, Hendek, s. 88.

⁵⁹ Özdemir, s. 9, Aksoy, s. 52.

⁶⁰ Sanıvar, s. 48.

⁶¹ Kaşıkara, s. 250.

⁶² Özer, s. 104.

⁶³ Aksoy, s. 50.

⁶⁴ Mücahit Aydın, "Bireysel Başvuruda Zaman Bakımından Yetki", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 2016, S. 25, s. 294, Aksoy, s. 50.

Makul sürenin başlangıcı ceza davalarında ve hukuk davalarında farklılıklar göstermektedir. AYM, makul sürede yargılamanın başlangıç tarihi olarak hukuk davalarında, uyuşmazlığı karara bağlayacak olan yargı sürecinin işlemeye başladığı tarihi; ceza davalarında ise, bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamlar tarafından bildirilmesi ya da arama, gözaltı gibi başvurunun suçun isnadından ilk olarak etkilendiği tarihi esas almaktadır.⁶⁵

Yargılamanın makul sürede yapılıp yapılmadığını belirleyebilmek için sürenin başlangıcı gibi sürenin bitişini de tespit etmek gerekmektedir.⁶⁶

Hukuk davalarında sürenin bitiş tarihi, icra aşamasını da kapsayacak doğrultuda yargılamanın sona erdiği tarih; ceza davalarında ise, isnat edilen suça yönelik yargılamanın sona erdiği tarih makul sürenin değerlendirilmesinde dikkate alınmaktadır. Gerek hukuk davalarında gerekse ceza davalarında devam eden yargılama sürecinin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik bir başvuruda ise dikkate alınacak süre, AYM’de bireysel başvurunun karara bağlandığı tarihtir.⁶⁷

IV. Makul Sürenin Saptanmasında Kullanılan Ölçütlerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları

A. Ceza Davalarıyla İlgili Olarak

a) Cezayı gerektiren bir eylemin, davada belirli bir usul çerçevesinde değerlendirilerek sonuçlandırılması gerekir. Bunun için davanın başlaması ile sona ermesi arasındaki sürecin makul bir süre içerisinde gerçekleşmesi gerekir.⁶⁸ Yapılan ceza yargılamasında, davanın hızlı bir şekilde sonuçlanmasının gerekliliği yanında gerçeğin araştırılması da makul sürede yargılanmanın değerlendirilmesi bakımından oldukça önemlidir.⁶⁹ Ceza davalarındaki yargılamada, makul süre çoğu zaman olayın hâkim önüne gitmesinden önce, polis ya da savcılık soruşturmasına başlandığı tarih yahut yetkili makam tarafından kişinin suç işlediğine ilişkin herhangi bir iddianın resmi bildirimiyle işlemeye baş-

⁶⁵ Hendek, s. 217.

⁶⁶ Aydın, s. 294, Aksoy, s. 50, Sanıvar, s. 42.

⁶⁷ Hendek, s. 217.

⁶⁸ Özdemir, s. 5.

⁶⁹ Aksoy, s. 51.

lamaktadır.⁷⁰ Bu durumda; makul sürenin başlangıç tarihi, gözaltına alınma tarihi, tutuklanma tarihi, ilk soruşturmanın açıldığı gün yahut suç isnadıyla hazırlık soruşturmasının başladığı tarih olabilmektedir.⁷¹

Ceza yargılamasının sona erdiği tarih ise, suç isnadının ya da verilen cezanın kesinleştiği tarihtir. Bu da son kanun yolunun sonuçlandığı ya da yazılı kesin hükmün tebliğ edildiği tarihe bakılarak belirlenmektedir.⁷² Mümkün ve olası kanun yolları da dâhil olmak üzere yargılamanın kesin hükümle sonuçlandığı tarihi sürenin sonu olarak alabilmekteyiz.⁷³ Sanığın beraatı halinde ve savcılık bu beraat kararını temyiz etmediği zaman, makul süre güvencesi temyiz süresinin sonuna kadar devam etmektedir.⁷⁴

b) Yukarıdaki açıklamalarımızın AYM kararlarıyla da somutlaştırılması, konunun daha iyi aydınlatılmasını sağlayabilir.⁷⁵

ba) AYM'in Ensari Karaduman başvurusu⁷⁶ incelendiğinde; somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı da yukarıda belirtilen ilkeler uyarınca adil yargılanma hakkının kapsamındadır. Ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa'nın 141. maddesinde, Anayasa'nın bütünselliği ilkesi gereği makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır (paragraf 25). Bu gerekçenin ilgili olduğu olgular şöyle özetlenebilir:

- Dava konusu olayda makul sürenin değerlendirilmesinde sürenin başlangıcı, uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılamanın işletilmeye başlandığı 2003 yılıdır. Sürenin bitiş tarihi ise, icra aşamasını kapsayan diğer bir ifadeyle yargılamanın sona erdiği tarih olan,

⁷⁰ Kaşıkara, s. 252, Özdemir, s. 6.

⁷¹ Sanıvar, s. 42.

⁷² Sanıvar, s. 42, Kaşıkara, s. 177-178, Özer, s. 107, Aydın, s. 294.

⁷³ Özer, s. 107.

⁷⁴ Sanıvar, s. 42.

⁷⁵ Ceza davaşarıyla ilgili değerlendirilecek AYM kararları, yukarıda bahsedilen kıstasların somut kararlar üzerinde değerlendirilmesi, sekiz yıl ve daha fazla süren yargılama süreçleri, oy çokluğu ile verilen kararlarda dikkat çeken karşı oy gerekçeleri nedeniyle tarafımızca dikkat çektiğinden dolayı ele alınmıştır.

⁷⁶ Bu çalışmada AYM'den nakledilen özetlerle ilgili olarak parantez içerisinde kullanılan paragraf numaraları ilgili karar numaralarını ifade etmektedir. B. No. 2013/9838, 22.6.2015 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/9838>, E.T. 30.11.17.

2014 yılıdır (paragraf 28, 29). Anılan yıllar dikkate alındığında yaklaşık 11 yıllık bir yargılama süreci olduğu görülmektedir.

- Başvurunun değerlendirilmesiyle birlikte, başvuruya konu olan koruma tedbirine ilişkin tazminat davası, hukuki olayın çözümünde güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasında karşılaşılabilecek engeller, taraf sayısı gibi kıstaslar dikkate alındığı zaman davanın karmaşık olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Başvurucunun tutum ve davranışları dikkate alındığında, hakları kullanılırken özensiz davranması gibi bir durum da söz konusu değildir. Davaya bir bütün olarak bakıldığı zaman, farklı bir karar verilmesi mümkün olmayacağından makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik karar verilmesi yerinde olacaktır (paragraf 32).

bb) AYM Mehmet Kılınç başvurusunun⁷⁷ kapsadığı olgular ve dayandığı gerekçe yönünden şöyle özetlenebilir:

- İlgili ceza yargılamasında süre tespiti yapılırken sürenin başlangıç tarihi olarak, bir kişiye suç işlediği iddiasıyla yetkili makam tarafından bildirilen ya da isnattan ilk olarak etkilendiği arama ve gözaltı gibi tedbirlerin uygulandığı tarih ve sürenin sona erdiği tarih olarak da, suç isnadına dair nihai kararın verildiği, yargılamanın devam ettiği davalarda da AYM'in makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair şikâyetle ilgili karar verdiği tarih esas alınmaktadır (paragraf 12). Böylelikle sürenin başlangıcı 2004 yılı, sona erdiği tarih ise 2017 yılı olmaktadır.
- İlgili ceza yargılamasındaki sürenin makul olup olmadığına ilişkin değerlendirme yapılırken; yargılamanın karmaşıklığı, kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama süresi boyunca tutumu ve başvurucunun yargılamanın en hızlı şekilde sonuçlandırılmasındaki menfaati gibi kıstaslar göz önünde tutulmuştur (paragraf 13).
- Tüm bu kıstaslar dikkate alındığı zaman AYM, somut olayda yaklaşık 13 yıllık yargılama süresinin makul olmadığı ve Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde karar vermiştir.

⁷⁷ B. No. 2014/13473, 4.10.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13473>, E.T. 30.11.2017.

bc) AYM Hüseyin Gıcık başvurusu⁷⁸ ile ilgili olarak başvuru konusunu şöyle özetleyebiliriz: Başvurucunun silahla yağma suçu işlediği iddiasıyla hakkında kamu davası açılmıştır. Ardından başvuru hapis cezası ile cezalandırılmış ve bunun üzerine temyize gitmiştir. Daha sonra başvuru, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin başvuruda bulunmuştur (paragraf 1, 8, 10).

AYM, ilgili davada dikkate alınması gereken kıstasları göz önünde tutarak somut olay bakımından yaklaşık 8 yıl süren yargılama süresinin makul olmayan bir süre olduğu yönünde karar vermiştir (paragraf 14). Bu doğrultuda diyebiliriz ki; sürenin başlangıcı için dikkate alınan yıl 2005 iken, sürenin sona erdiği yıl 2013' tür. Yaklaşık 8 yıllık yargı sürecinin ardından başvuru, 2014 yılında AYM'e başvurmuştur. AYM sürecinin 2017 yılında karara bağlanmasıyla birlikte 11 yıllık yargılama süreci makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinin açık bir göstergesidir.

bd) AYM' in Özge Kaya başvurusu⁷⁹ makul süre konusunun kapsamı açısından ilginç örneği yansıtmaktadır. Bu davada başvuru, kendisine yönelik kasten yaralama ve hakaret suçlarını işleyen aleyhine açılan davanın makul sürede sonuçlanmadığı ve bu nedenle de zaman aşımına uğratıldığı iddiasında bulunmuştur. AYM, bu başvuruyu konu bakımından yetkisizlik nedeniyle ve oyçokluğu ile reddetmiştir. Çoğunluk gerekçesi şöyle özetlenebilir:

- Anayasa Mahkemesi'ne göre bireysel başvurunun incelenebilmesi için kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddia edilen hakkın Anayasa'da güvence altına alınmış olmasının yanı sıra AİHS kapsamına da girmesi gerekir. **Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma alanı**⁸⁰ dışında kalan ve hak ihlali iddiasını içeren başvurular bireysel başvuru kapsamında değildir (paragraf 14).
- Sözleşme'nin 6. maddesinde, adil yargılanmaya ilişkin güvencelerin medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyuşmazlıkların ve bir suç isnadının esasının karara bağlanması esnasında geçerli olduğu belirtilerek hakkın kapsamı bu konularla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama dışında kalan başvurular, bireysel başvuruya konu olamaz (paragraf 15).

⁷⁸ B. No. 2014/4342, 4.10.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4342, E.T.30.11.17>.

⁷⁹ B. No.2014/11084, 1.2.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/11084, E.T.05.06.18>.

⁸⁰ Vurgu yazara aittir.

- Bu nedenle başvurunun diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelenmeksizin konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir (paragraf 16, 17).

Bu gerekçe AYM'in yanlış bir yorum ve uygulamasının tipik örneklerinden biridir. Çünkü burada AYM, *"Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma alanı"*⁸¹ kavramı ile kendi Anayasası'nın güvence altına aldığı fazla haklara değil AİHS'in daha dar bir kapsamda güvence altına aldığı haklara itibar etmektedir⁸². Oysa Anayasamız, bireysel başvuru hakkını tanıdığı 148/3. maddesinde **AİHS'i değil Anayasanın uygulanmasını**⁸³ emretmektedir. *"Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden,"*⁸⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki *herhangi birinin*⁸⁵ kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. ..." Şu halde Anayasa'nın 148/3. maddesindeki formülle kastedilen, AİHS'deki hakların ihlali değil, Türk Anayasası'nda bunlara tekabül eden (bunların karşılığı olan) hak ve özgürlüklerin ihlalidir.⁸⁶

Çoğunluk kararının "AİHS kapsamında" sözcüğüne dayanarak yaptığı bu yorum, Anayasa'ya aykırı olduğu kadar, AİHS'e de aykırıdır. Zira AİHS'in 53. maddesi⁸⁷, iç hukukun sağladığı daha geniş bir hak alanını daraltacak bir yoruma izin vermemektedir.

⁸¹ Vurgu yazara aittir.

⁸² Ece Göztepe, bu durumu "Ortak Kesişim Alanında En Küçük Ortak Bölün Olarak AİHS'nin Esas Alınması" başlığı altında (I A) işlemektedir. Bkz. Ece Göztepe, "Alman AYM Kararlarının Işığında Türk AYM'in Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi": Fazıl Sağlam, KHP V, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru - Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması, İstanbul 2017, s. 11, dip not 3.

⁸³ Vurgu yazara aittir.

⁸⁴ Vurgu yazara aittir.

⁸⁵ Vurgu yazara aittir.

⁸⁶ Ayrıntılar için Bkz. Fazıl Sağlam, "Açış Bildirisi" KHP V, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru - Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması, İstanbul 2017, s. 6-15.

⁸⁷ AİHS'in 53. maddesi aynen şöyledir: "Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbirisi, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın yasalarına ve onun taraf olduğu başka bir Sözleşme'ye göre tanınabilecek insan haklarını ve temel özgürlükleri sınırlayamaz veya onlara aykırı düşecek biçimde yorumlanamaz". Benzer bir düzenleme, "Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 5/2. maddelerinde de yer almaktadır: "Bir ülkede kanun, sözleşmeler, yönetmelik ya da teamül ile tanınmış ya da var olan temel insan haklarından hiçbirisi, bu Sözleşme'nin bu gibi hakları tanımadığı ya da daha az ölçüde tanıdığı gerekçesiyle sınırlandırılmaz veya kaldırılmaz."

Bu durum, üyelerden birini çoğunluk kararına katılmasını önleyecek ölçüde rahatsız ettiği karşı oy yazısında görülmektedir. Karşı oy gerekçesinde şöyle denilmektedir: “... Mahkememizin Sözleşmenin 6. maddesi yerine Anayasanın 36. maddesindeki “Adil Yargılanma Hakkı”nda ifade olunan “HERKES” ibaresinden hareketle, (genişletici bir yorumla) şikâyetçi- katılanlar lehine bir içtihat geliştirerek, ceza soruşturma ve kovuşturmalarında makul süre şikâyetlerinden dolayı, ihlalin tespiti ve talep halinde kendilerine tazminat ödenmesine karar vermesi, hakkaniyete uygun ve vicdanları rahatlatan bir karar olacaktır” (paragraf 13).

Görülüyor ki karşı oy gerekçesi, Anayasa’nın 148/3 maddesinde yer alan “AİHS kapsamı” sözcüğünün dar yorumuna ve uygulamasına değil, hakkaniyete ve kamu vicdanını rahatlatma düşüncesine işaret etmekte ve bu yönüyle tatmin edici olmaktan uzak kalmaktadır. Oysa burada vicdanı sızlatan ve hakkaniyete aykırı düşen şey, vatan-daşı, kendi Anayasası’nın sağladığı daha fazla hak ve özgürlüklerden Anayasa’ya ve AİHS m. 53’e aykırı olarak yoksun bırakan yorum ve uygulama hatasıdır.

be) AYM’in Mehmet Ali İncesu başvurusunda⁸⁸ başvuru konusu; başvuru ile ilgili yürütülen yargılamanın yaklaşık 8 yıl sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği ileri sürülerek tazminat talebinde bulunulmasıyla ilgilidir (paragraf 1). İlgili karar kapsadığı olgular ve dayandığı gerekçe yönünden şöyle özetlenebilir:

- “...yargılama süresinin makul olmadığı yönündeki şikâyetlerde, 23.9.2012 tarihinde derdest olmak şartıyla, suç isnadının gerçekleştiği tarih ile suç isnadına ilişkin nihai kararın ilgilisi tarafından öğrenildiği tarihe veya devam eden davalarda Anayasa Mahkemesinin başvuruyu karara bağladığı tarihe kadar geçen süre dikkate alınacaktır.” (paragraf 29).
- Başvurucu, 2005 yılında gözaltına alınmıştır. Hakkında açılan kamu davası ise Yargıtay’ın 2012 yılındaki ilamı ile sonuçlanmıştır. Bu durumda başvurucunun, makul sürede yargılanma hakkının ihlaline dair şikâyetiyle alakalı olarak dikkate alınması gereken süre 2005 ile 2012 yılları arasında gerçekleşen yaklaşık 8 yıllık yargılama sürecidir (paragraf 30).

⁸⁸ B. No. 2013/2253, 15.4.2014 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2253>, E.T.30.11.17.

- Tek bir sanığın yargılandığı ve karmaşık nitelikte olmayan yargılama açısından, AYM süreci dâhil olmak üzere söz konusu 9 yılı aşkın yargılama süreci makul olmayan bir gecikmedir (paragraf 37).
- Özellikle yargılamanın 16.10.2006 ile 16.2.2010 tarihli duruşmalar arasındaki yaklaşık 4 yıllık sürecin, sonuca etkisi olmadığı verilen hükümden anlaşılmaktadır. Bu süre, ek savunmanın alınmasına yönelik zorla getirme ve yakalama işlemlerinin sonuçlanmasının beklenmesi ile tüketilmiştir. 27.12.2005 tarihli duruşmada görevlendirilmesine karar verilen bilirkişinin raporu ise ancak 9.10.2007 tarihli duruşmadan önce ibraz edebilmiştir. (paragraf 35).
- Başvurucunun AYM'e gelinceye dek yargılama sürecinin yaklaşık 8 yıl sürdüğü göz önünde tutulduğunda AYM'e gidilmesiyle birlikte bu süreç 9 yılı aşkın bir hal almıştır. Böylelikle AYM, bu sürenin makul olmayan bir gecikme olduğu sonucuna varmıştır.

Gerekçenin bütününden, başvurucunun tutumunun yargılamanın uzamasına etkili görülmediği anlaşılmaktadır. Oysa olayın yaklaşık 2 yıllık bölümü başvurucunun aranmasıyla geçmiştir. Bu açıdan gerekçenin bu sürenin geçmesinde başvurucunun kusurlu olup olmadığını aydınlatma yönünden kısmen eksik kaldığı söylenebilir.

B. Hukuk Davalarıyla İlgili Olarak

a) Hukuk davaları, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili davalar olarak da tanımlanmaktadır.⁸⁹ Bu dava türünde süre, ilke olarak, davanın yetkili yargılama makamı önüne götürüldüğü tarihte başlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, hukuk davalarında sürenin başlangıcı, uyuşmazlığı karara bağlayacak olan mahkemenin davaya ilişkin ilk işlemleri yapmasıdır.⁹⁰ Mahkemenin davaya ilişkin ilk işlemi kural olarak, dava dilekçesinin mahkeme kalemine kaydettirilmesiyle sağlanır. Ancak bunun yanında, mahkemeye başvurmadan önce başka bir idari makama başvurarak karar alma gibi özel bir durum öngörülmesi halinde; süre, bu tarihten itibaren işlemeye başlamaktadır.⁹¹

⁸⁹ Özdemir, s. 3, Kaşıkara, s. 251, Sanıvar, s. 42, Aydın, s. 294, Özer, s. 100.

⁹⁰ Sanıvar, s. 42.

⁹¹ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 232, Kaşıkara, s. 251.

Hukuk davalarında makul bir süre içerisinde yargılamanın gerçekleşmesine katkı sağlamak hem mahkemelerin hem de tarafların yükümlülüğündedir.⁹² Makul sürede yargılanma, aynı zamanda medeni usul hukuku ilkeleri arasında yer alan usul ekonomisi ilkesinin de en önemli unsurları arasındadır.⁹³ Bu nedenle, medeni usul hukukunun tanınmış olduğu yetkileri kötüye kullanarak yargılamanın uzamasına sebebiyet vermek diğer yandan dürüstlük kuralına da aykırı bir durum teşkil etmektedir.⁹⁴

Hukuk davalarında yargılamanın sona erdiği tarih, son yargı organının verdiği karar doğrultusunda ya da kanun yolunu kullanmak amacıyla öngörülen sürenin sona ermiş olduğu tarihtir. Diğer bir ifadeyle ele alacak olursak, medeni hak ve yükümlülüklerle dair yargılamaalarda kararın icra edildiği tarihte sona ermektedir.⁹⁵ Bu durumda kural olarak, hükmün kesinleştiği yahut kesin hükmün yazıldığı tarihe tekabül edecek şekildedir.⁹⁶ Bir mahkeme kararının belirli bir süre sonunda kesinleşmesi halinde AİHM, bu tarihi dikkate almaktadır.⁹⁷

b) Yukarıdaki açıklamalarımızın AYM kararlarıyla da somutlaştırılması, konunun daha iyi aydınlatılmasını sağlayabilir.⁹⁸

Hukuk yargılamasında makul sürenin aşıldığına ilişkin verilen kararlar mevcuttur; ancak bunlar arasında gerekçesinin aydınlatıcı olmadığı kararlar var. Bunlardan birini ilk örnek olarak sunuyoruz:

ba) AYM'in Eren Kayaalp ve Diğerleri başvurusu;⁹⁹

“Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklara ilişkin yargılamanın süresi tespit edilirken sürenin başlangıç tarihi olarak davanın ikame edildiği tarih; sürenin sona erdiği tarih olarak -çoğu zaman icra aşamasını da

⁹² Özer, s. 100.

⁹³ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 235, 236.

⁹⁴ Özer, s. 100, Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 239, 240.

⁹⁵ Aydın, s. 294.

⁹⁶ İncoğlu, s. 378, Özer, s. 107.

⁹⁷ Erşen, s. 69-70, Kaşıkara, s. 177, İncoğlu, s. 377-378.

⁹⁸ Hukuk davalarıyla ilgili değerlendirilecek AYM kararları, yapılan yargılamaların yavaş olması nedeniyle yargılama süreçlerinin uzamış olması, yukarıda bahsedilen kıstasların somut kararlar üzerinde değerlendirilmesi ve AYM'in makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair başvurunun reddedilmesi bakımından tarafımızca dikkat çektiğinden dolayı ele alınmıştır.

⁹⁹ B. No. 2014/2433, 04.10.2017 sayılı kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/2433>, E.T. 20.04.2018.

kapsayacak şekilde- yargılamanın sona erdiği tarih, yargılaması devam eden davalar yönünden ise Anayasa Mahkemesi'nin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin şikâyetle ilgili kararını verdiği tarih esas alınır (Güher Ergun ve diğerleri, B. No: 2012/13, 2.7.2013, §§ 50, 52), (paragraf 70).

Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin yargılama süresinin makul olup olmadığı değerlendirilirken yargılamanın karmaşıklığı ve kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvuruçunun yargılamanın süratle sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği gibi hususlar dikkate alınır (Güher Ergun ve diğerleri, §§ 41-45), (paragraf 71).

Anılan ilkeler ve Anayasa Mahkemesi'nin benzer başvurularda verdiği kararlar dikkate alındığında başvuruya konu olaydaki yaklaşık 7 yıllık yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna varmak gerekir (paragraf 72)."

Yukarıda aynen aktardığımız bu kararda medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklarda sürenin nasıl saptandığı ve makul sürenin aşıp aşılmadığının hangi ölçütlere göre değerlendirileceği açıklanmakta, ancak bu ölçütlerin somut olaya uygulanması yoluna gidilmeyip, "benzer kararlar" a gönderme yapılmakla yetinilmektedir. Oldukça yaygın olan bu tür kararlarda ölçütlerin nasıl somutlaştığını anlamak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle aşağıda, ölçütleri olabildiğince somutlaştıran kararların seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu kararlarda ölçütler, ayrı bir özellik taşımadıkça veya olayla bağlantılı olarak verilmedikçe tekrarlanmayacak, yalnızca uyarlamayı yansıtan gerekçeler aktarılacaktır.

bb) AYM'in Bayram Keleş başvurusunda¹⁰⁰ başvuruçuya karşı yapılan haksız tutuklama nedeniyle açılan maddi ve manevi tazminat davasıyla ilgilidir (paragraf 77). İlgili kararın kapsadığı olgular ve dayandığı gerekçeler şöyle özetlenebilir:

- Makul sürenin tespiti için; uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı tarih, başlangıç tarihidir. Somut başvuru bakımından ise bu tarih, 2008 yılıdır (paragraf 79).

¹⁰⁰ B. No. 2013/6163, 1.12.2015 sayılı kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6163>, E.T. 30.11.17.

- Sürenin bitiş tarihi için ise, somut başvuru bakımından bu tarih, ilk derece mahkemesi kararının Yargıtay 12. Ceza Dairesi'nce düzeltilerek onandığı ve kesinleştiği tarih olan 2013 yılıdır (paragraf 80).
- Yapılan başvurunun değerlendirilmesi sonucunda, başvuruya konu olan tazminat davasının, hukuki olayın çözümünde güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasındaki engeller, taraf sayısı gibi kıstaslar dikkate alınarak karmaşıklıktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Başvurucunun da tutumları dikkate alındığında haklarını kullanırken yargılamanın uzamasına önemli derece neden olduğu söylenememektedir. Bu nedenle yaklaşık 5 yıl devam eden yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikme söz konusu olmuştur (paragraf 81, 82).

bc) AYM Ali Topaloğlu başvurusu¹⁰¹ ile ilgili olarak başvuru konusunu şöyle özetleyebiliriz: İş kazası nedeniyle açılmış olan tazminat davasında tazminat tutarı ıslah yoluyla artırılmış, ancak dava zamanaşımı nedeniyle reddedilmiş olduğu için mahkemeye erişim hakkının engellendiği ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddia edilmiştir (paragraf 1, 23, 32).

İlgili kararın kapsadığı olgular ve dayandığı gerekçeler ise şöyle özetlenebilir:

- İş mahkemelerinde açılan davalarda yargılama süresinin tespiti açısından sürenin başlangıç tarihi olarak davanın açıldığı tarih, sürenin sona erdiği tarih olarak ise yargılamanın sona erdiği tarih göz önünde bulundurulur. Yargılaması devam eden davalar açısından ise; AYM'in hakkının ihlal edildiğine yönelik şikâyetlerle ilişkin verdiği kararın tarihi dikkate alınmaktadır (paragraf 25) Bu durumda sürenin başlangıç tarihi olarak 1999 yılı, sürenin bitiş tarihi ise, 2014 yılıdır.
- AYM, ilgili davada dikkate alınması gereken kıstasları göz önünde tutarak somut olay bakımından 15 yıllık süren yargılamanın süresinin makul olmayan bir süreye tekabül ettiği yönünde karar vermiştir (paragraf 37).

¹⁰¹ B. No. 2014/6334, 20.7.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/6334>, E.T. 30.11.17.

AYM'in bu kararı verirken makul sürede yargılanmanın tespiti için sürenin belirlenmesi ve gerekli olan kriterleri göz önünde bulundurmasına rağmen gerekçesi yeterli ölçüde somutlaştırılmamıştır. Burada dava süresinin yüksekliği rol oynamış olabilir.

bd) AYM Gökben Gökalp ve Diğerleri başvurusu¹⁰² ile ilgili olarak başvuru konusu şu şekilde özetlenebilir: *“Başvurucular, dedeleri olan murisin 1967 yılında Derik Kadastro Mahkemesinde açtığı ve hâkimin çekinmesi nedeniyle önce merci tayini yoluyla Yargıtayca Kızıltepe Kadastro Mahkemesine gönderilen, burada yerel mahkemece verilen kararların müteaddit kereler Yargıtayca bozulması üzerine anılan mahkemenin de kapatılmasıyla en son Mardin Kadastro Mahkemesine gönderilen kadastro tespitine itiraz davası, yerel mahkeme aşamasında derdest durumdadır. Yapılan başvuru, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir (paragraf 8, 1).”*

İlgili kararın dayandığı gerekçeler şöyle özetlenebilir:

- İlgili başvuruya konu olan dava açısından, başvuruçuların murisinden intikalle takip etmekte oldukları bir uyuşmazlık bulunmaktadır. Bu açıdan makul sürede yargılamanın değerlendirilebilmesi bakımından; sürenin başlangıç anı için, mirasçının yargılamaya katıldığı an değil ilgili olayda muris bakımından değerlendirmeye esas alınan süre dikkate alınmaktadır (paragraf 16).
- Bu açıklamalar ışığında sürenin başlangıcı, murisin 1967 yılında açtığı dava, sürenin bitişi ise derdest olan dava bakımından başvuruçuların AYM'e başvurmasıyla birlikte ilgili dava hakkında hüküm verilen 2017 yılıdır.
- AYM, ilgili davada medeni hak ve yükümlülöklere dair yargılama süresi için dikkate alınması gereken kıstasları ve sürenin makul olup olmadığını değerlendirirken ölçüt olarak baz aldığı noktaları da göz önünde tutarak somut olay bakımından yaklaşık 50 yıl süren yargılama süresinin makul olmayan bir süre oluşturduğu yönünde karar vermiştir (paragraf 18).

Kıstaslar göz önünde tutulduğunda somut olay bakımından yak-

¹⁰² B. No. 2014/7729, 4.10.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/7729>, E.T. 30.11.17.

laşık 50 yıl süren yargılama süresinin makul olarak değerlendirilemeyeceği açıktır. Bu davanın yaklaşık 50 yıl sürmüş olması karşısında ölçütlerin somut olaya uyarlanması pek de gerekli görünmemektedir. Bunu haklı kılacak bir ölçüt düşünmek son derece zordur.

be) AYM Dilek Güler başvurusu¹⁰³ şöyle özetlenebilmektedir:

- Sürenin başlangıcı için dikkate alınan yıl 2004 iken, sürenin sona erdiği yıl 2014' tür. Yaklaşık 10 yıllık yargı sürecinin ardından başvuru yine 2014 yılında AYM'e başvurmuştur. AYM, kendisine yapılan başvurudan 3 yıl kadar sonra 2017 yılında verdiği kararda, kendi yargılama sürecini de göz önünde tutarak toplam 12 yıllık yargı sürecinin, makul sürede yargılanma hakkını ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Bu karar, mahkemenin kendi bünyesinde yapılan incelemede geçen süreyi de göz önünde tutması bakımından dikkati çekmektedir.

bf) AYM Emin Acar başvurusu¹⁰⁴ şöyle özetlenebilir:

- Makul sürenin başlangıcı 2002 yılı iken, sürenin bitiş yılı da 2014'tür. Başvurucunun 2014'te AYM'e gitmesi ve 2017 yılında hükme bağlandığı da hesaplandığında bu süre 14 yılı bulmaktadır. Bu doğrultuda AYM'in makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik karar vermesi kaçınılmaz bir hal almaktadır.

bg) AYM Ahmet Sevim başvurusu¹⁰⁵ ile ilgili olarak başvuru konusu şu şekilde özetlenebilir: Başvurucu, parmağının sakat kalması nedeniyle kişisel kusuru olduğunu iddia ettiği doktor hakkında tazminat davası açmıştır. Açılan tazminat davası makul sürede sonuçlandırılmamış ve bir süre sonra Yargıtay tarafından değiştirilen içtihat nedeniyle husumet bakımından reddedilmiştir. Bunun sonucunda başvuru, idari yargıda da dava açma hakkını kaybetmiştir. Sayılan nedenlerle ilgili olarak başvuru, doktorun ihmali nedeniyle vücut bütünlüğünün zarar görmesinden ötürü; makul sürede yargılanma

¹⁰³ B. No. 2014/15015, 4.10.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15015>, E.T. 30.11.17.

¹⁰⁴ B. No. 2014/333, 4.10.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/333>, E.T. 30.11.17.

¹⁰⁵ B. No. 2013/474, 9.9.2015 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/474>, E.T. 30.11.17.

hakkının, hak arama hürriyetinin ve sağlıklı yaşam hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür (paragraf 27, 28).

Başvurucu, görevli doktorun kişisel olarak kusurlu olması iddiasıyla adli yargıda tazminat davası açmıştır. AYM'in yaptığı inceleme ışığında kamu görevlileri, yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan dolayı açılacak olan tazminat davası kamu görevlilerinin aleyhine değil, kamu idaresi aleyhine açıldığı yönünde bir tespitte bulunmuştur (paragraf no.46). AYM'in yapmış olduğu tespit yerindedir. Çünkü idare hukuku kapsamında memurun hizmet kusuru teşkil eden bir eylemi ya da işlemi nedeniyle, memura karşı değil, idareye karşı tam yargı davası açılabilir. ¹⁰⁶ Diğer bir deyişle zarar gören kişi, hizmet kusuru nedeniyle gerçekleşen bir eylem ya da işlemden ötürü memura değil, kamu idaresine dava açabilmektedir. Ayrıca burada kamu hizmetinin kötü işlemesi nedeniyle, hizmet kusuru da mevcuttur. ¹⁰⁷

Tabii bu olgular içinde bizi ilgilendiren AYM'in makul süre ile ilgili değerlendirmesidir. Bu değerlendirme ise özetle şöyledir:

- Uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı, başka bir deyişle davanın ikame edildiği tarih 06.01.2005 tarihidir (paragraf 65). Sürenin bitiş tarihi ise somut başvuru açısından Yargıtay tarafından başvurunun temyiz taleplerinin reddedildiği 09.11.2012 tarihidir (paragraf 66).
- Başvuruya konu yargılama sürecinin incelenmesinde, Sivas 2. Asliye Hukuk Mahkemesinde açılan davanın konusunun haksız fiille dayalı tazminat davası olduğu, yargılama devam ederken aynı fiil sebebiyle doktor hakkında Sivas 2. Sulh Ceza Mahkemesinde açılan kamu davasının sonucunun beklenilmesine karar verildiği, uzun bir müddet kamu davasının sonucu beklendikten sonra 12.06.2012 tarihinde husumet yokluğu nedeniyle davanın reddine karar verildiği, başvuru tarafından temyiz edilen kararın Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nce 09.11.2012 tarihli ilam ile onandığı ve karar düzeltme yoluna başvurulmadan kesinleştiği anlaşılmıştır (paragraf 67).

¹⁰⁶ Kemal Gözler/Gürsel Kaplan, İdare Hukuku Dersleri, 14. Bası, Bursa 2013, s. 672.

¹⁰⁷ Gözler/ Kaplan, s. 749.

- Başvurunun değerlendirilmesi neticesinde, başvuruya konu haksız fiile dayalı tazminat davası; hukuki meselenin çözümündeki güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, taraf sayısı gibi kriterler dikkate alındığında karmaşık olmaktan uzaktır. Başvurucunun, tutum ve davranışları, usule ilişkin haklarını kullanırken özensiz davranması neticesinde yargılamanın uzamasına önemli ölçüde sebep olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla 7 yıl 11 aylık yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır (paragraf 69).

bh) AYM Tevfik Yıldırım başvurusunun¹⁰⁸ konusu, başvurucunun iş kazası nedeniyle yaralanması sonucu zarar görmesi ve bu nedenle açtığı tazminat davasıyla ilgilidir (paragraf 33, 41).

Bu davada yargılama aşamasındaki gecikmeler nedeniyle ayrı ayrı ele alındığında, ilk derece mahkemesi tarafından uzun aralıklarda duruşmalar yapıldığı ve temyiz aşamasıyla birlikte makul olmayan bir süre olan 7 yıl 6 ay 19 günlük bir sürede yargılamanın tamamlandığı görülmektedir. İş kazası nedeniyle tazminat davalarının niteliği, başvuru bakımından taşıdığı değer ve başvurucunun davadaki menfaati dikkate alındığı zaman sürenin makul olmadığı açıkça görülmektedir.

bi) AYM Sep İnşaat Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ. başvurusuyla¹⁰⁹ ile ilgili olarak başvuru konusunu şöyle özetleyebiliriz: *“Eti Krom A.Ş. Genel Müdürlüğünün gerekli altyapı çalışmalarını yapmadan ihale açması ve ihale sonucu imzalanan sözleşmenin gereklerini yerine getirmemesi sebebiyle zarara sebebiyet verdiği iddiasıyla açılan tazminat davasında usul ve esas yönünden yapılan yanlışlıklar ile yargılamanın makul sürede tamamlanmaması sebebiyle anayasal hakların ihlal edildiği iddialarına ilişkindir (paragraf 1)”*.

Bu dava, gerekçeleri açısından ölçütlerin daha somut bir uyarlamasını yansıtmaktadır. Bu nedenle karar gerekçelerini biraz kısaltarak aktarmanın konunun aydınlanmasında yararlı olacağını düşündük.

- Makul süre değerlendirmesinde sürenin başlangıcı kural olarak davanın ikame edildiği tarih olup somut başvuru açısından bu ta-

¹⁰⁸ B. No. 2013/4701, 23.1.2014 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4701>, E.T. 30.11.17.

¹⁰⁹ B. No. 2013/311, 25.2.2016 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/311>, E.T. 30.11.17.

rih 2003'tür (paragraf 47).

- Sürenin bitiş tarihi ise çoğu zaman icra aşamasını da kapsayacak şekilde yargılamanın sona erme tarihi olup, somut başvuru açısından bu tarih, temyizden vazgeçmeye ilişkin dilekçenin verildiği 2012'dir (paragraf 48).
- İncelemeye göre, başvurucunun 28.3.2003 tarihinde Kovancılar Asliye Hukuk Mahkemesi'nde açtığı davanın 20.2.2006 tarihinde kabulüne karar verildiği, temyiz üzerine Yargıtay 15. Hukuk Dairesi'nin 20.9.2007 tarihli ilamıyla hükmün bozulduğu, karar düzeltme talebinin ise 5.5.2008 tarihinde reddedildiği, mahkemece bozma kararına uyularak 3.6.2009 tarihinde davanın kısmen kabulüne karar verildiği, temyiz üzerine Yargıtay 15. Hukuk Dairesi'nce 8.4.2010 tarihinde hükmün bozulduğu, karar düzeltme isteminin ise 24.6.2011 tarihinde reddedildiği, mahkemece bozma ilamına uyularak verilen 26.9.2012 tarihli son kararın ise davalı tarafça temyiz edilmesine rağmen 13.12.2012 tarihinde temyizden vazgeçilmesi suretiyle kesinleştiği anlaşılmıştır (paragraf 49).
- Daha önce bireysel başvuru konusu yapılmış olan benzer davalarda AYM, özellikle **yargılamada sürati temin etmeye hizmet eden özel usul hükümlerinin dikkate alınmadığını**¹¹⁰ göz önünde bulundurarak makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde karar vermiştir (paragraf 50).
- Başvuruya konu davanın incelenmesi neticesinde hukuki meselelerin çözümündeki güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller gibi kriterler dikkate alındığında **yargılamaların karmaşık nitelikte olduğu kabul edilmekle birlikte**¹¹¹ yaklaşık on yıllık yargılama süresinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır (paragraf 51).

Görülüyor ki dava karmaşık yapıda bulunmasına rağmen mahkeme, 10 yıllık dava süresinin makul olmadığı yönünde karar vermiştir. Bunun nedeni **yargılamada sürati temin etmeye hizmet eden özel usul hükümlerinin yeterince dikkate alınmamış olmasıdır.**¹¹²

¹¹⁰ Vurgu yazara aittir.

¹¹¹ Vurgu yazara aittir.

¹¹² Vurgu yazara aittir.

bi) Nihayet incelememizi, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin başvurunun reddi ile sonuçlanmış olan bir örnek vererek tamamlayalım: AYM'in Cevat Aydın başvurusunun¹¹³ bir bölümü, yargılamanın yaklaşık 4 yıl sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlali edildiği iddiası ile ilgilidir. Mahkeme, bu davada dikkate alınması gereken kıstasları somut olaya uyarlamaya gerek görmemiş, 3 yıl 6 aylık yargılama süresinin, makul olduğuna ve başvurunun bu kısmının açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

Bu alt bölüm açısından bir ara sonuca ulaşmak gerekirse:

- Mahkeme makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili yerleşik içtihadına benzer durumlarda ölçütlerin somut olaya uyarlanması yoluna gitmemekte, benzer kararlara atıfla yetinmektedir.
- Belirlenen süre çok uzunsa (örnek 50 yıl) ya da davanın özelliğine göre belirlenen süre aşılmışın altındaysa (örnek 3 yıl 6 ay) ölçütlerin somut olaya uyarlanmasına gerek görmemektedir.
- Farklı özellikler içeren başvurularda ise, ölçütlerin, o özellik ölçüsünde somut olaya uyarlanmasına özen göstermektedir. Örneğin ölçütlere göre karmaşık bulduğu bir davayı, 10 yıl sürmesi ve **yargılamada sürati temin etmeye hizmet eden özel usul hükümlerinin yeterince dikkate alınmamış olması nedeniyle**¹¹⁴ makul sürenin aşımı olarak değerlendirmektedir.
- Mahkeme, yaptığı değerlendirmede kendi bünyesinde yapılan incelemede geçen süreyi de göz önünde tutmaktadır.

V. Anayasa Mahkemesinin Makul Sürenin İhlaline İlişkin Verdiği Kararların Tazminat Açısından İncelenmesi

A. Genel Olarak

Çalışmamızın önceki bölümlerinde bahsettiğimiz üzere makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir parçası olarak, Anayasa'nın 36. maddesinin güvencesi altındadır.¹¹⁵ Bu durum aynı

¹¹³ B. No. 2014/13886, 4.10.2017 sayılı karar, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13886,E.T.30.11.17>.

¹¹⁴ Vurgu yazara aittir.

¹¹⁵ İncoğlu, s. 283.

zamanda hukuk devleti ilkesinin de bir gereği olarak kabul edilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca Anayasa'nın 141. maddesi kapsamında davaların mümkün olduğunca hızlı bir şekilde sonuçlandırılması yargının görevleri arasında yer almaktadır. AYM, bireysel başvurularda, norm denetimi yerine somut olayda makul sürenin aşılıp aşılmadığını incelemektedir.¹¹⁷ AYM, adil yargılanma hakkının düzenlendiği 36. ve 141. maddelerini yorumlayarak yargılama aşamasında söz konusu olan her gecikmeyi dikkate alıp makul sürede sonuçlanıp sonuçlanmadığını karara bağlama olanağına sahiptir. Dava henüz sonuçlanmasa da makul sürenin dışında devletin yetkili organlarından kaynaklı gecikmeler olmuşsa yine aynı şekilde 36. ve 141. maddelerin yorumlanmasıyla birlikte bir karara varabilecektir.¹¹⁸

Anayasa kapsamındaki hak arama hürriyeti ve AİHS kapsamındaki adil yargılanma hakkının ihlalinin önlemek, her şeyden önce bağımsız ve tarafsız mahkemenin yapacağı yargılamaya bağlıdır.¹¹⁹ Böylelikle subjektif bir nitelik olan kişinin vicdanı ve kanaati devreye girdiği zaman, yasa koyucu tarafından Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygunluk gerekleri de eklenerek objektif bir ölçüt getirilmeye çalışılmıştır.¹²⁰ Bu çerçevede hâkimler, hükmetmiş oldukları tazminat miktarlarından zaman zaman sorumlu olmaktadır. Aksi takdirde Anayasayla güvence altına alınan hak arama hürriyetine aykırı bir durum cereyan edecek ve böylece tazminat sorumluluğunun genel hükümlere tabi olması Anayasayla güvence altına alınan mahkemelerin bağımsızlığı ilkesini zedeleyecek bir hal alabilecektir.¹²¹ Yukarıda AYM'in verdiği kararlar, makul sürede yargılanma hakkı açısından incelenmiş olup, bu aşamada ise kararların, hükmedilen tazminat miktarları bakımından değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Tazminat, bir kişinin, bir hukuk kuralına ya da yaptığı sözleşmeye aykırı davranması neticesinde doğumuna neden olduğu zararı ödeme

¹¹⁶ Pekcanıtez/Atalay/Özekes, s. 232.

¹¹⁷ İncoğlu, s. 284.

¹¹⁸ İncoğlu, s. 284.

¹¹⁹ Kahan Onur Arslan, "Bireysel Başvuru Neticesinde Devletin Ödediği Tazminat Sebebiyle Hâkimin Hukuki Sorumluluğuna Bakış", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y.2015, S. 23, s. 162.

¹²⁰ Arslan, s. 164.

¹²¹ Arslan, s. 164.

yükümlülüğüdür.¹²² Tazminat, manevi tazminat ve maddi tazminat olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar manevi tazminat ve maddi tazminattır. Buna göre; manevi tazminat, haksız bir fiil sonucunda kişilerin kendi şahıs varlığında yani kişisel değerlerinde uğramış oldukları kayıpları ifade etmektedir.¹²³ Diğer bir deyişle manevi tazminat, zarar görenin kişilik değerlerinde kendi iradesi dışında meydana gelen ek-silme nedeniyle çekilen gerek manevi üzüntülerin, ıstırap ve acılarının bir nebze olsun dindirilebilmesi ve telafisi için ödenmesi gereken bir miktar paranın tazmin şeklidir.¹²⁴ Haksız bir fiil meydana geldiğinde, kişinin malvarlığına ya da şahıs varlığına yönelik olabilmekte ve bunun sonucunda ise kişinin, manevi zarara uğraması halinde bunun tazmini gerekli hale gelmektedir.¹²⁵ Maddi tazminat ise, zarar gören bir kişinin malvarlığında kendi iradesi haricinde meydana gelen ek-silme sonucunda doğan zararın aynen giderilmesi ya da nakden ödenmesidir.¹²⁶ Elbette ki manevi tazminattaki zarar ile maddi tazminattaki zarar birbirinden farklıdır. Manevi tazminattaki zarar, kişinin maddi açıdan değil de manevi açıdan uğramış olduğu kayıpları ifade ettiğini söyleyebiliriz.¹²⁷ Maddi ve manevi tazminat, kural olarak açılacak bir tazminat davasıyla istenebilir.¹²⁸ Ne var ki AYM kararları incelendiğinde, mahkemenin başvurusunun talebi olsun ya da olmasın maddi ya da manevi tazminata hükmedebildiğini görmekteyiz. Ancak maddi tazminata açık olarak hükmetmemektedir. Bunu, yargılama giderleri olan harç masrafları ve vekâlet ücretleri altında yapmaktadır. Burada esas olan Devletin, öncelikli olarak bireylerin makul sürede yargılanma hakkını koruması gerektiğidir.¹²⁹ Bu doğrultuda devlet, yargılama sürecinin uzun sürmesini önlemek için tedbirler almaktadır. Yapılan yargılamanın uzun sürmesini engellemek için bir şey yapılamıyorsa ve dava uzun sürüyorsa, Devlet kendi iç hukukunda davaların uzun

¹²² Bilge Öztan, *Medeni Hukuk'un Temel Kavramları*, 39. Bası, Ankara 2014, s. 30.

¹²³ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 16. Bası, Ankara 2016, s. 430.

¹²⁴ Öztan, s. 31.

¹²⁵ Kılıçoğlu, s. 431.

¹²⁶ Öztan, s. 30.

¹²⁷ Kılıçoğlu, s. 431.

¹²⁸ Aydın Zevkliler/Şeref Ertaş/Ayşe Havutcu/Murat Aydoğdu/Emre Cumalıoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler ve Özel Borç İlişkileri Ana İlkeler*, İzmir 2013, s. 220.

¹²⁹ Hendek, s. 112.

sürmesi nedeniyle mağdur olan bireyler bakımından bir nevi telafi imkânı sağlamaktadır.¹³⁰

B. Tazminat Açısından

AYM, makul sürede yargılanma hakkı ihlal edildiğinde, bireylerin uğradığı zararı gidermek yahut mevcut problemleri çözmek için bir nevi telafi niteliği taşıyan tazminata hükmetmektedir.¹³¹ Yargılaması uzun süren davalarla ilgili olarak, mevcut problemi çözmek mümkün olmadığından uğranılan zararın tazminatla telafi edilebilmesi yoluna gidilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 50. maddesinin ikinci fıkrasındaki kurala göre;

“Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. ...”¹³²

Konu ile bağlantılı olan bir diğer madde Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 79. maddesinin 1/c fıkrasıdır. İlgili maddede genel mahkemelerde dava açılması yolu daha somut bir biçimde düzenlenmektedir: *“Tazminat miktarının tespitin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde¹³³, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.”*

AİHS'in 41. maddesine bakıldığında, AİHM tarafından sözleşmenin ya da ek protokollerin ihlal edildiğine karar verildiğinde, zarar gören taraf lehine tazminata hükmedileceğinin öngörüldüğü görülmektedir. 41. maddede öngörülen tazminat, ilgili tarafın iç hukukunun (AİHM tarafından AİHS hükümlerine aykırı bulunan) karar veya tedbirin sonuçlarını *“ancak kısmen gidermeye elverişli olması”* koşuluna bağlı tutulmuştur. Şu halde öncelikle geçerli olan iç hukuk düzenlemesidir. Bu düzenleme yetersiz olursa tazminata hükmedilecektir.

¹³⁰ Hendek, s. 112.

¹³¹ Hendek, s. 106, 112.

¹³² Vurgu yazara aittir.

¹³³ Vurgu yazara aittir.

Mahkemenin genel mahkemelerde dava açılması yolunu göstermesi, tazminatın tespitinin daha ayrıntılı bir inceleme gerektirmesi koşuluna bağlıdır. Bu da daha çok maddi tazminat taleplerinde gündeme gelir.

Bu düzenlemelerde belirlenen koşullar gerçekleştiğinde Mahkeme başvuruçunun talebi olmadan da resen tazminata hükmetmektedir.

Çalışmamız kapsamında incelediğimiz AYM kararları açısından başvuruçunun talebi olsun ya da olmasın mahkeme tazminata hükmedebilmekte yahut başvuruçunun tazminat talebini hiç nazara almamaktadır. Başvuruçunun karşı karşıya kaldığı ihlal sonucunda mahkemenin tazminata hükmetmesi bağımsız bir hak olmaktan çok, mahkemenin takdirindedir. Bunun yanında mahkeme olayın niteliğine göre, dilerse tazminata hükmetmekte ama bazen de sadece makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini tespitle yetinmektedir.

Ancak AYM'in makul süreye ilişkin kararları incelendiğinde hükmedilen tazminat miktarlarının pek de tatmin edici olmadığı görülmektedir.

Öte yandan AYM tarafından tespit edilen tazminat miktarları açısından istikrarlı bir uygulamadan da söz etmek güçtür. Özellikle 8 yılı, makul sürede yargılanma hakkının ihlali olarak görürken her bir dava açısından farklı tazminat miktarlarına hükmetmesi dikkat çekicidir. AYM, tazminat miktarlarına hükmederken makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle genellikle her yıl için yaklaşık 900 TL ile 1.000 TL arasında manevi tazminat miktarı öngörmektedir. Böylece geçen her yıl dikkate alınarak tazminat miktarlarının değerlendirilmesini yaptığını görmekteyiz. Ancak bunun yanında 50 yıl süren yargılama süreci, yapılan yargılamalardaki en uzun süreç olmasına rağmen, başvuruçucu için takdir edilen tazminat miktarları oldukça düşüktür. Bu nedenledir ki, AYM'in kararlarında bu açıdan bir uyumsuzluk olduğu söylenebilir.

Bir diğer husus, AYM'in başvuruçunun talebi olmasına rağmen maddi tazminata ilişkin talepleri reddetmesidir. Bunu, Yasanın yukarıda açıklanan hükümleriyle açıklamak mümkündür. Çünkü bu tür tazminat talepleri ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmekte olup, bunların genel mahkemelerde görülmesi yolunun kararda belirtilmesi ge-

rekmetedir. İncelendiğimiz kararlarda tazminata ilişkin olarak “*genel mahkemelerde dava açılmasına muhtar olmasına*” şeklinde yol gösteren bir ibareye rastlamadık. Anlayabildiğimiz kadarıyla Mahkeme, incelediğimiz kararlarda ihlal tespitini yeterli görmüş olmalıdır. Buna karşılık hakkı ihlal edilen başvuru lehine genel hükümlere göre harçları ve vekâlet ücreti gibi yargılama giderlerine hükmetmektedir.

VI. 6384 sayılı Kanun’a Eklenen “Geçici Madde 2” Aşaması

a) Yukarıda da belirtildiği gibi davaların yargı mercileri önünde zaman içerisinde uzaması, sürüncemede kalması, başta gelen şikâyet konularından biridir. Bu tür ihlaller nedeniyle AİHM’e açılmış davaların mahkemeyi adeta bloke etmesi, gerek AİHM’i ve gerekse bu davalara muhatap olan ülkeleri bir çare bulma arayışına yöneltmiştir.¹³⁴ İşte 09.01.2013 tarih ve 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun, bu ihtiyacı karşılamak üzere çıkarılmış olsa gerek. Nitekim adı geçen Kanun’un kapsam maddesinde bu durum açıkça ifade edilmektedir: “*Bu Kanun; a) Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, b) Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği, iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapılmış başvuruları kapsar.*” 6384 sayılı Kanun, 19 Ocak 2013 tarih ve 28533 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasada öngörülen başvuruları kabul edip karara bağlamak üzere de “İnsan Hakları Tazminat Komisyonu” oluşturulmuştur. Bu Komisyonun AİHM’in yükünü hafifletme işlevi yerine getireceği ve bundan da Strasburg organlarının memnuniyet duyduğu söylenebilir.

Ancak, 7145- 25.7.2018 gün ve 7145 sayılı Kanun’un 20. maddesi 6384 sayılı Kanun’a, onun amaç ve kapsamını aşan geçici bir madde ekleyerek (Geçici Madde 2), aynı uygulamayı iç hukukta AYM’e yapılacak bireysel başvurulara da teşmil etmiş bulunmaktadır. Geçici madde 2, başlığı ile birlikte aynen şöyledir:

“Anayasa Mahkemesi’nde bulunan bazı bireysel başvurular hak-

¹³⁴ Kaşıkara, s. 243.

kında Komisyona müracaat GEÇİCİ MADDE 2- (I) Kanun'un 2nci maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamında olup, münhasıran bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Anayasa Mahkemesi'nde derdest olan bireysel başvurular, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Komisyon tarafından incelenir."

7145 sayılı Kanun'un 31.07.2018 tarih ve 30495 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak aynı gün yürürlüğe girmesiyle geçici madde 2'nin sağladığı kapsam genişlemesi de yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Nitekim 31.07.2018 tarihi ve sonrasında AYM'de derdest olan bireysel başvurularda, Mahkeme artık "başvuru yollarının tüketilmemesi" nedeniyle kabul edilmezlik kararları vermeye başlamıştır.¹³⁵

b) Örnek karar olarak aktardığımız AYM kararına¹³⁶ göre,

"Başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği, ilke olarak Anayasa Mahkemesine başvurunun yapıldığı tarihteki duruma bakılarak değerlendirilir. Ancak Anayasa Mahkemesi bazı durumlarda bireysel başvuru yapıldıktan sonra oluşturulan yeni başvuru yollarının tüketilmesi gerektiğine de karar verebilir. Özellikle belli bir konudaki yapısal ve sistemik sorunlara çözüm bulmak amacıyla sonradan oluşturulmuş bir yol söz konusu ise ikincillik ilkesi, o konudaki temel hak ve özgürlüklerin ihlali iddialarının -bu yol vasıtasıyla- öncelikle idari ve yargısal makamlarca değerlendirilmesine imkân tanınmasını gerekli kılabilir."

Her ne kadar AYM, geçici madde 2 ile getirilen çözüm "yapısal ve sistemik sorunlara çözüm bulmak amacıyla" açıklamaktaysa da geçici madde 2'nin getirdiği düzenlemenin, Anayasa uygun olup olmadığı en azından tartışma konusu olacaktır. Çünkü Anayasa'nın 148/3. maddesinin son cümlesi "olağan kanun yollarının tüketilmiş olması" koşulundan söz etmektedir. Buna karşılık, 6216 sayılı AYMK bu koşulu, "kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması" biçiminde genişletmiştir (AYMK m. 45/2). Özellikle "idari başvuru yolları"nın, olağan kanun yolları kavra-

¹³⁵ Örnek olarak bkz. AYM Ferat Yüksel Başvurusu, 12.09.2018, Bireysel Başvuru No: 2014/13828: RG 19.10.2018 - 30570.

¹³⁶ Örnek olarak bkz. AYM Ferat Yüksel Başvurusu, 12.09.2018, Bireysel Başvuru No: 2014/13828: RG 19.10.2018 - 30570.

mı içinde yer aldığı kuşkuludur. Üstelik aynı maddede yer alan “*idari başvuru yollarının tamamı*” ifadesi, bu kuşkuyu daha da artırmaktadır. SAĞLAM, Anayasaya uygun yorum yöntemiyle maddedeki ifadenin “**olağan kanun yoluna gelebilmek için hukuken geçirilmesi zorunlu olan yollar**”¹³⁷ olarak yorumlanabileceğini belirtmekte, aksi takdirde anayasaya aykırılığın kaçınılmaz olacağı görüşünü savunmaktadır.¹³⁸

Öte yandan yukarıda açıklanan sorunlardan bağımsız olarak, geçici madde 2, 6216 sayılı AYMK’un 45/2. maddesiyle de uyumlu değildir. Çünkü bu madde “*kanunda öngörülmuş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması*”¹³⁹’nı aramaktadır. Oysa başvuru yollarının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olduğu, geçici madde 2 uyarınca davanın AYM’de “derdest” olmasının aranmasıyla sabittir. Örnek olarak aktardığımız AYM kararında bireysel başvurunun 2014 yılında, geçici madde 2’nin yürürlüğe girişinden 4 yıl kadar önce yapıldığı görülmektedir.

SONUÇ

Temel hakların çağdaş toplumlardaki önemi gitgide artmakta ve bu duruma paralel olarak devletlerin de ilgili hakların korunması yönündeki yükümlülükleri çoğalmaktadır. Bu sebeptendir ki yakın sayılabilecek bir tarih olan 2010 yılında Türkiye, bireysel başvuru mekanizmasını kabul etmiştir. Böylece hak ihlallerinin önüne geçilmesi konusunda yerinde bir adım atılmıştır. Adil yargılanma hakkı, mevcut uyuşmazlık bakımından kişileri kapsayan bir hak olması yanında devlet açısından da usuli güvenceler sağlayan bir yükümlülüktür. Anayasa’da adil yargılanma hakkının standartları 36. madde kapsamında hak arama hürriyeti başlığı altında belirlenmiştir. AİHS’de ise aynı standartlar 6. maddede daha ayrıntılı biçimde düzenlenmiş, AİHM kararlarıyla da geliştirilmiştir.

¹³⁷ Vurgu yazara aittir.

¹³⁸ Sağlam 2012, s. 451. Sağlam, burada anayasaya uygun yorum yöntemine örnek olarak, İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 13/1. maddesine göre tam yargı davası açmadan önce hakkın idareden istenilmesi zorunlu olduğuna işaret etmekte ve ancak bu istemin kısmen ya da tamamen reddi ya da zımnen reddi halinde dava açılabilirliğini belirtmektedir. “Bu tür başvurular, dava açmanın ya da olağan kanun yolu aşamasına gelmenin ön koşulu olduğundan, AYMK’nın ile bu zorunluğun yerine getirilmesinin istemesi, Anayasa’daki ‘olağan kanun yollarının tüketilmesi’ koşulunun genişletilmesi değil, somutlaştırılmasıdır.”

¹³⁹ Vurgu yazara aittir.

Adil yargılanma hakkı, yargı süresince haklarının ihlal edildiğini savunan kişilerin, varsa ihlallerinin giderilmesi ile ilgili olarak yetkili makamlara başvurusunu içermektedir. Bu kavramda kişinin hem makul sürede yargılanması hem de adil olarak yargılanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yapılan yargılamanın makul bir süre içerisinde bitirilmesi gerekliliği, adil yargılanma hakkı için oldukça önemlidir. Yargılama süresince adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini savunan kişiler, gerçekten böyle bir ihlal varsa, haklarının teminine yönelik yetkili makamlara başvurabileceklerdir. Yargıya başvuran kişinin yargılamanın makul süre içinde sonuca varmadığı iddiası, adil yargılanma hakkı kapsamında ele alınacak olan oldukça önemli bir alt unsurdur.

AYM'in makul süreye ilişkin kararları, ceza davaları ve hukuk davaları olarak ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Gerek ceza davalarında ve gerekse hukuk davalarında AYM'in, hukuki olayın çözümünde güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasında karşılaşılabilecek engeller, taraf sayısı, başvurusunun tutum ve davranışlarını gibi ölçütleri göz önünde bulundurduğunu söyleyebiliriz. Bu ölçütler genellikle AİHM'in de makul süreye ilişkin kararlarında başvurduğu ölçütlere paraleldir.

Ceza davaları bakımından yaptığımız incelemede en çok dikkatimizi çeken karar, Anayasamızda bireysel başvurunun anayasal sınırı olarak yer alan "AİHS kapsamında" sözcüğünün yanlış ve dar yorumlanması, adil yargılanma açısından yurttaşa daha geniş hak tanıyan anayasa kuralı yerine AİHS'in daha dar koruma alanı sağlayan düzenlemesine dayanılarak başvurunun konu bakımından reddedilmiş olmasıdır. Oysa bizzat AİHS'in 53. maddesi böyle bir yoruma izin vermemektedir.

Hukuk davalarında yargılamanın hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlayan özel usul hükümlerinin AYM tarafından yeterince gözetilmemiş olması, dikkati çekmektedir. Nihai karar verilirken bahse konu ölçütlerin, her dava için farklı sonuçlar doğurması doğaldır. Bununla birlikte Mahkeme kimi kararlarında anılan ölçütleri vurgulamakla birlikte, -belki iş yükünün fazlalığından- ölçütlerin somut olaya uyarlanması da yetersiz kalmakta, "*benzer kararlar*"a gönderme yapılmakla yetinilmektedir. Bu tür kararlarda ölçütlerin nasıl somutlaştığını anlamak mümkün olamamaktadır.

Tazminata ilişkin olarak, AYM'in istikrarlı kararlar vermediği görülmektedir. Bazı davalarda yargılama süreci uzun olmasına rağmen tazminat miktarı az olmakta, bazı davalarda ise; yargılama süreci kısa olmasına rağmen gerektiğinden fazla tazminata hükmedilmektedir. Ayrıca yapılan her bireysel başvuruyu somut koşullar çerçevesinde değerlendirmekte ve yapılan değerlendirme sonucunda, manevi tazminata hükmetmektedir. Buna ilaveten incelediğimiz kararlarda mahkemenin, başvurucunun maddi tazminat talebi olmasına rağmen, bu talepleri reddettiği görülmektedir. Bunun gibi aynı kararlara AYMK'nun 50/2. maddesinde yer alan "*genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir*" hükmünün de yansıtılmadığı görülmektedir. Başvuru konusu olaylarda maddi tazminatı gerektirecek bir özellik görülmemiş olabilir. Ancak böyle bir durumda dahi bunun gerekçede açıklanması açıklık ve saydamlık yönünden daha uygun olurdu.

Çalışmamızda, adil yargılanma hakkının alt unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkı irdelenerek göze çarpan noktalar vurgulanmaya çalışılmıştır. Temel hakların, gelişen ve değişen koşullar çerçevesinde ihlal tehlikesi altında olduğu bir gerçektir. Bu noktada esas olan devletin sorumluluğudur; kişinin hakkının ihlal edildiği iddiası etkin biçimde araştırılmalı ve hiçbir ayırım gözetmeden gerçekçi ve adil bir karara varılmalıdır

Kaynakça

- Aksoy Mahmut, Adil Yargılanma Hakkı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2013.
- Arslan Kahan Onur, "Bireysel Başvuru Neticesinde Devletin Ödediği Tazminat Sebebiyle Hâkimin Hukuki Sorumluluğuna Bakış", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 2015, S. 23.
- Aydın Mücahit, "Bireysel Başvuruda Zaman Bakımından Yetki", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 2016, S. 25.
- Aydın Öykü Didem, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2011, S. 4.
- Bayraktar Tuğba/Koyunca Nuran, "Adil Yargılanma Hakkı", <http://www.registerricpress.org/index.php/ICPESS/article/view/1271/41>.
- Bekri M. Nedim, "Gerekeçli Karar Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 2014, S. 3.
- Ergül Ozan, *Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı*, 1. Baskı, Ankara 2016.

- Gözler Kemal/Kaplan, Gürsel, İdare Hukuku Dersleri, 14. Bası, Bursa 2013.
- Göztepe Ece/Çelebi Aykut, Demokratik Anayasa –Görüşler ve Öneriler, Metis Yayınları İstanbul 2012.
- Hendek Hasan, Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu, 1. Baskı, Ankara 2016.
- İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, 3. Baskı, İstanbul 2013.
- Kalabalık Halil, İnsan Hakları Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2013.
- Kaşıkar M. Serhat, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılama Hakkı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 84, 2009.
- Kılıçoğlu Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 16. Bası, Ankara 2016.
- Köküsarı İsmail, “Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Y. 2011, S. 4.
- Özdek Yasemin, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, 2. Baskı, Ankara 2004.
- Özdemir Kenan, “Adil yargılanma Hakkı Ve Makul Süre”, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/01.sayi/7kenan.pdf>.
- Özer Siddık Onur, Yargılama Hukukunda Bir Adil Yargılanma Hakkı Unsuru Olarak Makul Sürede Yargılanma, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2014.
- Öztan Bilge, Medeni Hukuk’un Temel Kavramları, 39. Bası, Ankara 2014.
- Pekcanıtez Hakan/Atalay Oğuz/Özekes Muhammet, Medeni Usul Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2016.
- Sağlam Fazıl, Anayasa Şikâyeti – Anlamı Kapsamı ve Türkiye Uygulamasında Olası Sorunlar.
- Sağlam Fazıl, Anayasa Hukuku Ders Notları, 1. Baskı, Lefkoşa 2013.
- Sanıvar Ramadan, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 6. maddesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Ve Sanığa Tanınan Temel Haklar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Gazimağusa 2012.
- Tezcan Durmuş/Erdem Mustafa Ruhan/Sancakdar Oğuz/Önok Rifat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, 6. Baskı, Ankara 2016.
- Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok, AİHM, Sekin ve Diğerleri/ Türkiye kararı.
- Uygun Esra/Gerçek, Adnan, “Anayasa Mahkemesinin Vergilendirme Alanındaki Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 2017, S. 29.
- Zevkililer Aydın/Ertas, Şeref/Havutcu, Ayşe/Aydoğdu, Murat/Cumalıoğlu, Emre, Borçlar Hukuku Genel Hükümler ve Özel Borç İlişkileri Ana İlkeler, İzmir 2013.

Kullanılan Kararlar

- Mehmet Ali İncesu Başvurusu, B. No. 2013/2253.
- Bekir Yazıcı Başvurusu, B. No. 2013/3044.
- Sep İnşaat Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ. Başvurusu, B. No. 2013/311.
- Tevfik Yıldırım Başvurusu, B. No. 2013/4701.

- Ahmet Sevim Başvurusu, B. No. 2013/474.
Bayram Keleş Başvurusu, 2013/6163.
Ensari Karaduman Başvurusu, B. No. 2013/9838.
Mehmet Kılınç Başvurusu, B. No. 2014/13473.
Cevat Aydın Başvurusu, B. No. 2014/13886.
Dilek Güler Başvurusu, B. No. 2014/15015.
Eren Kayaalp ve Diğerleri Başvurusu, B. No. 2014/2433.
Emin Acar Başvurusu, B. No. 2014/333.
Hüseyin Gıcık Başvurusu, B. No. 2014/4342.
Ali Topaloğlu Başvurusu, B. No. 2014/6334.
Gökben Gökarp ve Diğerleri Başvurusu, B. No. 2014/7729.
Özge Kaya Başvurusu, B. No. 2014/11084.
Ferat Yüksel Başvurusu, B. No. 2014/12838.
AİHM'in Türkiye'ye karşı 23.03.2010 tarihli Oyal kararı, Başvuru No. 4864/05.
AİHM'in Türkiye'ye karşı 24.10.2000 tarihli Bükler kararı, Başvuru No. 29921/96.
AİHM'in Türkiye'ye karşı 25.01.2005 tarihli Çakmak ve Diğerleri kararı, Başvuru No. 53672/00.

